

מהקמפוס לנמל: סיקור שביתות ושובתים בתקשורת הישראלית

יוסי דהאן, שלומית בנימין, מוטי גיגי, שלומית ליר,
מתי שמואלוף, נפתלי שם טוב*

תקציר. מאמר זה בוחן סוגיות של זהות ומעמד בסיקור שביתות בתקשורת הישראלית ובודק את המציאות הסמלית שהמדיה מבנה בהתייחסות לשביתות ולשובתים. המחקר עוקב אחר הסיקור התקשורתי בשלוש שביתות: שביתת הסגל הבכיר באוניברסיטאות (2001), שביתת עובדי הנמלים (2004) ושביתת העובדים הארעיים בנמל התעופה בן גוריון (2006). במסגרת המחקר נבחנת השאלה כיצד פועלים מנגנוני ההבניה והמסגור התקשורתיים בכל אחת מהשביתות, ואם מנגנונים אלה מייצרים ייצוגים מעמדיים ואתניים מובחנים בהתייחסותם לכל אחת משלוש קבוצות השובתים. מניתוח כמותי ואיכותי של הממצאים עולה מידה רבה של מובחנות תקשורתית, כאשר הסגל הבכיר באוניברסיטאות סוקר לחיוב לעומת הסיקור השלילי של עובדי הנמלים והעובדים הארעיים. מובחנות זו התבטאה במסגור, בתבניות חוזרות של מיון וארגון המידע ובהבניה שונה של ייצוגי מעמד ואתניות של כל אחת מקבוצות השובתים.

מבוא

בבסיסה הערכי של מדינה דמוקרטית ניצבת ההנחה שאמצעי התקשורת אמורים להבטיח מידע מגוון, בלתי תלוי ואמין. בתוך כך האזרחים אמורים ליהנות משוק חופשי של רעיונות ומנגישות למגוון רחב של מידע ופרשנות כחלק משיח ציבורי פתוח וביקורתי. שיח כזה פותח

* יוסי דהאן – המרכז האקדמי למשפט ועסקים, רמת גן; שלומית בנימין – החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל אביב; מוטי גיגי – החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בן גוריון, והמכללה האקדמית ספיר; שלומית ליר – התכנית ללימודי מגדר, אוניברסיטת בר אילן; מתי שמואלוף – דוקטורנט לספרות עברית, האוניברסיטה העברית בירושלים; נפתלי שם טוב – המחלקה לספרות, אמנויות ולשון, האוניברסיטה הפתוחה.

מחקר זה הוא פרי עבודתם של חוקרות וחוקרים צעירים במסגרת פרויקט "זהות ומעמד" במכון ון ליר בירושלים. מנהל קבוצת המחקר הוא פרופ' יוסי דהאן. המחברים מודים לקוראים האנונימיים ולענת פירסט על סיועה הנדיב והערותיה המועילות, וכן לגדי אלגזי, גדי וולספלה, ארנת טורין, דוד פריץ, גדעון עשת וניר שרון על הערותיהם שעלו ביום העיון שהתקיים במכון ון ליר בירושלים. מאמר זה הוא גרסה של נייר העמדה שנכתב במכון ון ליר, והכותבים הם האחראים הבלעדיים לכתוב בו.

הזדמנויות של ממש להביע ביקורת ומחאה ולהציע חלופות לפעולה לפי אמונותיהן וערכיהן של הקבוצות המרכיבות את המרקם החברתי. האזרחים זכאים לייצוג הולם במרחב הציבורי, ואמצעי תקשורת הם עמוד תווך של מרחב זה. במשטר דמוקרטי, שאחד ממאפייניו המרכזיים הוא שלטון הרוב שאמור לשמור על זכויותיהם של קבוצות מיעוט ושל קבוצות מוחלשות, ייצוג הולם של קבוצות אלה חיוני במיוחד. בדיקת ייצוג זהותן של קבוצות מוחלשות – כקבוצות עובדים הנאבקות למימוש האינטרסים שלהן באמצעות שביתה – היא דרך יעילה לבחון עד כמה אמצעי התקשורת ממלאים את תפקידם במשטר הדמוקרטי.

המציאות החברתית-פוליטית מקיימת יחסי גומלין עם המציאות הסמלית, שהמדיה היא חלק מרכזי בה, ויש להן השפעה הדדית זו על זו. המציאות הסמלית מבנה את המציאות החברתית-פוליטית באמצעות ייצוג ומסגור של דימויים במרחב הציבורי אגב עריכתם והבנייתם. לכן כשהתקשורת מסקרת התרחשויות במציאות, היא אינה מציגה בפנינו עובדות ניטרליות ומידע אובייקטיבי נטול הטיות הכרתיות וערכיות. הצגת המציאות בתקשורת היא תוצאה של מאבק בלתי פוסק על משמעויות ועל תבניות ההצגה, כשחלקן הופכות מרכזיות בעוד אחרות מודרות לשוליים (Hall, 1977). כל סיפור תקשורתי מבוסס על מסגור של מידע; התקשורת מגוללת סיפור על ההתרחשויות, והסיפור מעניק להן משמעות ייחודית וגורם לקהליו להתייחס אליהן באופנים מסוימים. מסגור ההתרחשויות לסיפור תקשורתי משמעויותו "בחירת היבטים מסוימים של המציאות כפי שאנו תופסים אותה והפיכתם למרכזיים באופן שמגדיר את הבעיה ומעניק פרשנות סיבתית, הערכה מוסרית או המלצות לטיפול" (Entman, 1993, p. 53). באותה הרוח כותב טוד גיטלין (Gitlin, 1980, p. 7) שמסגרות תקשורת (media frames) הן "תבניות של הכרה, פרשנות, מיון, הדגשה והדרה שבאמצעותן מארגנים יצרני המציאות הסמלית את השיח המילולי והחזותי כבדרך שגרה". מסגור הדיווח התקשורתי קובע מיהם הגיבורים ומיהם הנבלים של האירועים המתוארים ומגדיר אילו התרחשויות ייחשבו מזיקות לחברה ואילו ייחשבו מועילות, ומהן הדרכים הרצויות לפתרון בעיות וקונפליקטים. המסגור קובע גם את גבולות השיח הציבורי הלגיטימי, כלומר מהם הסיפורים התקשורתיים הראויים והבלתי ראויים, ויוצר היררכיה הכרתית וערכית בין החלופות האפשריות לתיאור ההתרחשויות.

מחקר זה מבקש לבחון סוגיות של זהות ומעמד בסיקור שביתות בתקשורת הישראלית ואת המציאות הסמלית שהמדיה מבנה בהתייחסות לשביתות ולשובתים. לשם כך מתמקד המחקר בניתוח הסיקור התקשורתי בשלוש שביתות: שביתת הסגל הבכיר באוניברסיטאות (2001), שביתת עובדי הנמלים (2004) ושביתת העובדים הארעיים בנמל התעופה בן גוריון (2006). השביתות התקיימו במסגרת יחסי עבודה במגזר הציבורי, כך שבכולן המדינה היא המעסיקה של השובתים. הסיקור התקשורתי הנבחן כולל מופעים בתקשורת הכתובה (העיתונים הארץ ויריעות אחרונות) ובתקשורת המשודרת (הערוץ הראשון, הערוץ השני וערוץ עשר). ניתוח התוכן יכלול הן ניתוח כמותי והן ניתוח איכותי שבאמצעותם תיבחן התייחסותם של כלי התקשורת לשובתים בכלל ולכל אחת מקבוצות השובתים בשלוש השביתות הנבחרות. כמו כן, נבחן כיצד פועלים מנגנוני ההבניה והמסגור התקשורתיים בכל אחת מהשביתות, ואם הם מייצרים ייצוגים מעמדיים וזהותיים מובחנים בהתייחסותם לכל אחת משלוש קבוצות השובתים.

סיקור שביתות ויחסי עבודה

מחקרים שבחנו את אופן פעולתם של אמצעי התקשורת במדינות דמוקרטיות כארצות-הברית ובריטניה מלמדים שהסיקור התקשורתי רחוק מהאידיאל הדמוקרטי מכמה טעמים מרכזיים: ריכוז הבעלויות של כלי תקשורת בידי מספר הולך ומצטמצם של בעלי הון (אורחי, גושן ולשם, 2003; לימור, 1997; McChesney, 1999; Baker, 2007; Bagdikian, 2004); היחלשות מעמד העיתונאים בתהליך שמצמצם את עצמאותם ומחזק את תלותם באינטרסים כלכליים ופוליטיים של הבעלים; צמצום השיח הדמוקרטי וצמצום ניכר בהיקפם של דיווחי חדשות משום שתאגידי התקשורת הבינלאומיים קובעים את תוכני התקשורת בעיקר לפי השורה התחתונה במאזן הכספי (Miller, 2001).

השיח הכלכלי והחברתי בתקשורת ממעט לעסוק בשאלות של צדק חברתי, אינו נותן ייצוג לאינטרסים של קבוצות מוחלשות וקבוצות עובדים, ונותן מעמד עדיף לייצוג האינטרסים של אליטות כלכליות ופוליטיות (ולספלד, 2006; טורין, טרם פורסם; Herman & Chomsky, 1992; Puette, 1992; Kendall, 2005). סיקור עולמם של עובדים הוא בדרך כלל שולי ומצומצם. כלי תקשורת אינם נוהגים להעסיק כבעבר כתבים מיוחדים לסיקור שוק העבודה ויחסי העבודה, ומידע חדשותי על עולם העבודה מופיע בדרך כלל במוספים כלכליים המתרכזים בפעילותם של מנהלים ובעלי הון ומסקרים את סדר היום של תאגידים כלכליים (Martin, 2003). בעמודי החדשות ובמדורים הכלכליים הסקירה של פעולות מחאה של עובדים ושביתות היא בדרך כלל שלילית (Kendall, 2005), ובייחוד כשארגוני עובדים מצליחים להיות כוח מיקוח של ממש במשא ומתן מול המעבידים (Puette, 1992). הטייתו של הסיקור התקשורתי בארצות-הברית ובבריטניה באה לידי ביטוי ברור בסיקורם של מאבקי עובדים, המתאפיין בכמה תבניות מסגור שחוזרות ונשנות ומבנות את הסיפורים התקשורתיים על יחסי עבודה ושביתות (Erickson & Mitchell, 1996; Kendall, 2005; Kumar, 2001, 2005; Martin, 2003; Parenti, 1986; Philo, 1995; Puette, 1992; Schmidt, 1993). להלן יפורטו תבניות מסגור עיקריות השכיחות בסיקור שביתות כפי שעולה מהספרות:

- עובדים כמעט אינם זוכים לייצוג בתקשורת, וכשהם זוכים לו מדובר בדרך כלל בסיקור קצר שאינו מאפשר להשמיע בהרחבה את קולם על תנאי עבודתם ועל מצבם החברתי והכלכלי.
- ההקשר המרכזי שבו מופיעים עובדים בתקשורת הוא שביתות. ככל שמשך השביתה מתארך, וככל שמעורבים בה יותר עובדים וגנלה השפעתה על המשק, כך הסיקור נעשה שלילי יותר, ונד בבד הולכת וקטנה התמיכה הציבורית בשביתות.

1 לפירוט ריכוז בעלויות ובעלויות צולבות בתקשורת הישראלית ראו שוקי טאוסגי, מפת הבעלויות בתקשורת הישראלית: www.the7eye.org.il/articles/Documents/Ownerships0.pdf. אחת הבעיות בתיאור מפת הבעלויות בתקשורת היא חילופי הבעלויות המתרחשים לעתים קרובות. לדוגמה, במאי 2011 רכש ליאונרד נבולין 20% ממניות עיתון הארץ, כך ששיעור מניותיה של משפחת שוקן בעיתון צומצם ל-60%, וב-20% נוספים מחזיקה חברת דומונט שאוברג הגרמנית.

- התקשורת מתייחסת לסכסוך בין העובדים למעביד אך ורק בהקשר המייד של השביתה המסוקרת. היא אינה מספקת תיאור היסטורי מפורט ומדויק של היחסים בין המעביד לעובדים במקום העבודה, אף שהוא הכרחי כדי להבין את העילות לקונפליקט ולפרוץ השביתה.
- התקשורת מתעלמת ממאבקי הכוח המעמדיים ומהרציונל שמאחורי הסכסוך שבין בעלי ההון לעובדים. לעתים קרובות סכסוכי עבודה מוצגים כסכסוכים לא רציונליים או אינטרסנטיים שהיו נפתרים אילו העובדים היו מוכנים לשבת ולדרון בתום לב על הנושאים השנויים במחלוקת. בהתאם לכך, פעמים רבות התקשורת משתמשת בסטריאוטיפים שמציגים את ארגוני העובדים ואת העובדים כפראיים, בטלנים, לא יצרנים, עריצים ותאבי בצע.
- הדיווחים התקשורתיים מדגישים את נזקי השביתה הנגרמים למשק ולצרכנים, והתפיסה התקשורתית הרווחת היא ששביתות פוגעות במהלך החיים הרגיל והיצרני של הכלכלה. העובדים מצטיירים אפוא כצינניים וכאדישים למצוקה ולנזקים שמחאתם גורמת לכלל הציבור.
- התקשורת אינה מדווחת מה תהיה משמעותה של קבלת דרישות המעבידים על ידי העובדים, ואיך קבלתם של תנאים אלה תשפיע על רמת החיים והביטחון התעסוקתי של העובדים, של משפחותיהם ושל הקהילה שבה הם מתגוררים.
- התקשורת מאמצת תפיסת עולם אידיאולוגית כלכלית שמניחה שמי שמניע את הכלכלה הם בעלי ההון: מנהלים ויזמים מוכשרים, רציונליים ויצרתיים. לעובדים אין תרומה של ממש ליצירת צמיחה כלכלית.
- הסיקור התקשורתי מתייחס למדינה ולגופים המרכיבים אותה כגופים ניטרליים שדאגתם נתונה אך ורק לאינטרס הציבורי, ומתעלם מהקשר שבין הון לשלטון ומתפקידה של המדינה כמעסיק.
- התקשורת הכלכלית עוינת פעולה קולקטיבית של עובדים, צרכנים ואזרחים. פעולות של הבעת חוסר שביעות רצון ומחאה זוכות ללגיטימציה אך ורק כשהן מתבצעות ברמה האינדיבידואלית.
- התקשורת מדווחת בהרחבה על תנאי עבודה נוחים ועל הטבות שבהן זוכים העובדים, אך נמנעת מלדווח על משכורות, בונוסים, משיכת דיבידנדים ומצנחי זהב של מנהלים.
- על פי הדיווחים השגתיים של התקשורת, מקום העבודה הוא ביטוי לעיקרון המריטוקרטי – עקרון הכישרון והמצוינות. על פי נוסחה אחת של עיקרון זה, אנשים טובים ומוכשרים מטפסים בסולם התעסוקתי ובסולם השכר וזוכים לתגמולים משום שהם ראויים להם, ואילו אלה שבתחתית הסולם החברתי והכלכלי כנראה אינם מוכשרים דיים או שאינם מתאמצים די הצורך.
- התקשורת מתייחסת למקום עבודה כמוצר צריכה: אם אדם אינו מרוצה ממקום עבודתו, עומדת בפניו האפשרות לבחור מקום עבודה אחר, ולכן שביתה אינה האמצעי הראוי להבעת חוסר שביעות רצון של עובדים ממקום עבודתם.

גם השפה התקשורתית המשמשת לתיאור שביתות מוטה לטובת הבעלים. כך, פיטורי עובדים מתוארים כתהליכי הבראה כלכליים, ההכרחיים ליצירת שוק עבודה גמיש שיגביר את

התחרותיות הכלכלית, או לחילופין כהכרח כדי להציל את המפעל או את החברה. כמו כן, דרישות העובדים מתוארות כאיזמים ותביעות, ואילו פעולותיהם של מנהלי המפעלים מתוארות כהצעות. (דהאן, 2004; Philo, 1995). השפה החזותית המאפיינת את הדיווחים החדשותיים העוסקים בשביתות מציגה את נציגי המעסיקים במשרדיהם כדוברים רציונליים ורגועים המדברים ישירות למצלמה, ומנגד, נציגי העובדים מוצגים בסביבה כאוטית ורועשת, בהפגנות או בפעולות מחאה, ורק לעתים נדירות זוכים להתראיין פנים אל פנים (Martin, 2003).

הממד האתני של הסיקור התקשורתי

מלבד מאפייני מסגור שמציבים באור מסוים את היחסים המעמדיים, המשפטיים והכלכליים בין השחקנים – עובדים, מעבידים, צרכנים, פוליטיקאים והציבור – הסיקור התקשורתי ממסגר בתבניות מסוימות גם את זהותם של הצדדים לסכסוך.

מחקר זה בוחן שובתים השייכים לשתי קבוצות אתניות: הרוב המכריע של סגל המרצים הבכירים באוניברסיטאות הוא אשכנזי (בלכמן, 2008), והרוב המכריע של פועלי הנמלים והעובדים הארעיים בנמל התעופה הוא מזרחי (אסנת, 2009).² עם זאת, החלוקה לקבוצות עובדים של אשכנזים ומזרחים אינה נשענת רק על ייצוגם המספרי בכל אחת מהקבוצות. המחקר הנוכחי בוחן ייצוגים בתקשורת ושואל איך ממוסגרים העובדים השובתים במופעים שלהם באמצעי התקשורת. בהקשר זה המסמן האתני המבחין נשען גם על המסמן הביולוגי וגם על המסמן התרבותי וכולל ייצוגים חזותיים כמו צבע עור, שפת גוף ומשלב דיבור כמסמנים המוטמעים לתוך תבניות חשיבה קולקטיביות כחלק מההבניה החברתית והתרבותית המייצרת הבחנה בין קבוצות (בליבר, 2004; שנהב ויונה, 2008). יש אפוא חשיבות רבה לניתוח יחסם של אמצעי התקשורת לשביתות לא רק מההיבט המעמדי – מתוך הבחנה בין עובדי צווארון לבן לעובדי צווארון כחול – אלא גם מההיבט של מסגור הזהויות האתניות של הקבוצות השובתות.

מחקרים על ייצוג קבוצות מוחלשות בתקשורת האמריקאית העלו שקבוצות מוחלשות – כאפרו-אמריקאים, היספאנים וילידים-אמריקאים – נעדרות כמעט לחלוטין מהמציאות התקשורתית, וכשהן זוכות לייצוג, הוא לעתים קרובות סטריאוטיפי ומחזק את דימוין השלילי בחברה (Lemish, 2000; LeVine & Campell, 1972).

באשר לייצוגם של מזרחים בשיח הישראלי, הדיון התיאורטי מלמד על הכחשת זהותם האתנית בשיח הפנים יהודי באמצעות טיהורה של הקטגוריה האתנית והכלאתה עם שיח מעמדי (יונה ושנהב, 2005; לאטור, 2005; סבירסקי וברנשטיין, 1993; שנהב, 2003). אורנה ששון-לוי (2008) עומדת על כך שהאפיון המרכזי של אשכנזיות כיום הוא היותה קבוצה אתנית לא מסומנת, הנתפסת כמזוהה עם ישראליות ואוניברסליות, ולכן היא לכאורה שקופה, חסרת זהות אתנית משל עצמה. אפשר לנתח את השיח ההגמוני בישראל כשיח כפול המדבר בשני

2 אין בידינו נתונים רשמיים על ההתפלגות המספרית של עובדי הנמל על פי מוצא, אך ממחקרו של דרור אסנת (2009), שהתחקה אחר ההיסטוריה החברתית של נמל אשדוד, אפשר ללמוד שרוב העובדים בנמל הם ממוצא מזרחי.

קולות: האחד מבקש להכחיש, ובתוך כך גם להשתיק, דיון על הבדלים אתניים שמאיימים על ההומוגניות של הלאום היהודי, והאחר, שמתקיים כשיח היררכי סמוי, מציג את הייצוג האירופי כמראה האידיאלי, הבכיר והרשמי של ישראל (ששון-לוי, 2006). את הקטגוריות של מזרחיות ואשכנזיות כפי שיוצרו בשיח הישראלי ההגמוני אין לראות כקטגוריות המבטלות זו את זו, אלא כעין תודעה מפוצלת בין המסמנים המזרחיים התרבותיים שמוכלאים לתוך הקטגוריה המעמדית ובין המסמנים האשכנזיים, השקופים לכאורה, המייצגים ישראליות אוניברסלית ומקנים פריבילגיות מעמדיות תרבותיות וסמליות. המפגש בין שתי התודעות יוצר פיצול תרבותי ופוליטי שמאפשר לכונן גבולות סימבוליים בתוך החברה היהודית (שנהב, 2003).

פירסט ואברהם (2007) עוסקים בגיוון התרבותי בתקשורת הישראלית וטוענים שמיעוטים וקבוצות לא הגמוניות בתקשורת סובלים מהכחדה כמותית ואיכותית. ההכחדה הכמותית מתבטאת בכך שערכים, עולים וחרדים כמעט אינם מופיעים על המרקע, ונוכחותם של נשים ומזרחים דלה יחסית. ההכחדה האיכותית מתבטאת בכך שקבוצות מיעוט וקבוצות מוחלשות ש"התמזל מזלן" ועברו את הסף אל המרקע המיוחל מקבלות גראות שאופיייה בעיקר משעתק ומבליט את תפקידן השולי בחלוקת הכוח בחברה. בדרך כלל האחרים הישראלים מופיעים בהקשרים של הפרות סדר, ייצוג שמחזק את דימוים השלילי. כמו כן, כלי התקשורת אינם מציגים את חברי הקבוצה כסובייקטים פעילים ומשפיעים, אלא כאובייקטים סבילים חסרי שם, תפקיד ומעמד. כשמוענים לחברי קבוצות אלו מאפיינים ייחודיים, הם מוצגים בדרך כלל באופן מהותני כאלימים, חריגים, פרובוקטיביים וכדומה, ואילו אופן הצגת קבוצת הרוב הוא שקוף וניטרלי.

בחדשות ובתכניות אקטואליה, שבהן מסוקרות בדרך כלל שביתות, ההכחדה הכמותית והאיכותית חמורה במיוחד. מצב זה נובע לדעת פירסט ואברהם (2004) מכמה סיבות: ראשית, יצרני תקשורת נוטים להגדיר אירועים המתרחשים במוקדי העוצמה והכוח כאירועים חשובים מבחינה חדשותית, בניגוד לאירועים המתרחשים בקרב קבוצות הנתפסות כשוליים. סיבה אחרת קשורה ליחסי התלות שבין התקשורת למקורות המידע שלה, הנתועים עמוק בגופים הממסדיים ומשפיעים על סדר יומה, כגון הקשר של התקשורת לאלטיה הפוליטית שהיא מקור מרכזי לדיעותיה, והקשר של העיתונות לאלטיה הכלכלית ולגופים המשרתים אותה, כמו משרדי יחסי ציבור הנמצאים בקשר הדוק ורצוף עם עיתונאים. ייצוג זה של קבוצות מוחלשות בחדשות ובתכניות אקטואליה קשור גם לאופן שבו יצרני החדשות תופסים ומגדירים את הציפיות, ההעדפות והתגובות של הקהל. סיבה אחרונה היא זהותם האתנית, הלאומית, הדתית והמגדרית של יצרני החדשות, המקרבת אותם לנושאים ולאירועים הקשורים בחברי קבוצתם ומרחיקה אותם מקבוצות אחרות. פירסט ואברהם (2007) מצאו שרוב המנחים והכתבים בחדשות ובתכניות אקטואליה הם גברים (66%), יהודים (99%), חילונים (99%), אשכנזים (73% שזוהו) וותיקים (100%). ומסקנתם היא שמצב כזה לא משאיר מקום על המרקע לנציגי קבוצות אחרות. בהיעדר מודעות ורגישות מיוחדת למעמדן של קבוצות מוחלשות או קבוצות מיעוט בחברה, התקשורת נוטה לייצגן מבעד לעדשה של דעות קדומות וסטריאוטיפים, נחלת קבוצת הרוב שלה שייכים המסקרים.

מסקנות דומות עולות ממחקרו של בר לב (2007) שבחן את ייצוגן של קבוצות בחברה הישראלית בשידור הציבורי. מניתוח של 670 דמויות שהופיעו על מסך הערוץ הראשון עולה ש-94% מהדמויות הן יהודים ותיקים בארץ, 79.4% הם גברים, 81% חילונים ו-47% זוהו כאשכנזים. מהצלבת המאפיינים הדמוגרפיים של הדמויות המסקרות עולה שהקבוצה הזוכה

לייצוג הנכבד ביותר בסיקור התקשורתי בערוץ הראשון היא גברים יהודים ותיקים ואשכנזים. מניתוח הדמויות עולה שב־70% מהמקרים האשכנזים מוצגים על המסך כמשכילים, לעומת 35% מהמזרחים. לעומת זאת, 12% מהדמויות המזרחיות מוצגות כחסרות כל השכלה לעומת אפס מקרים כאלה אצל האשכנזים, וב־53% מהמקרים השכלתם של המזרחים אינה ברורה לעומת 25% אצל האשכנזים. 9.5% מהדמויות המזרחיות המוצגות על המסך בשידור הציבורי הן של אנשי צווארון כחול ופועלי ניקיון לעומת כ־2% אצל האשכנזים. הנושאים שבהם זוכים האשכנזים לייצוג בולט הם פוליטיקה פנימית, פוליטיקה בינלאומית, איכות חיים חיובית או שלילית וסיפורים אנושיים מעניינים. לעומת זאת, ייצוגם של מזרחים בולט בנושאים כפשע ואלימות (23.4% מזרחים לעומת 10% מהאשכנזים) ועוני ומצוקה (11% מהמזרחים לעומת 1.5% אשכנזים).

מעמדם החברתי והכלכלי של הצדדים לסכסוך העבודה ולשביתות זוכה למקום מרכזי ולייצוג מפורש יחסית בסיקור התקשורתי, אך זהותם האתנית, הלאומית והמגדרית נתפסת כלא רלוונטית לכאורה לאירוע התקשורתי, ולכן אינה זוכה בדרך כלל לייצוג. אך לא יהיה זה נכון לומר שהתקשורת מתעלמת מייצוג זהותם של הצדדים לשביתה, שכן היא מייצגת ומבנה את זהותם באופן לא מפורש באמצעות מנגנוני מסגור.

רקע אידיאולוגי-כלכלי של השביתות: המדינה כבעלים וכמעביד

מאפיין מרכזי וייחודי של השביתות הנבחנות במחקר זה הוא שצד המעביד בהן אינו תאגידים כלכליים או בעלי הון פרטיים אלא המדינה. העילה לשביתת עובדי הנמלים הייתה רפורמה בנמלים שיזמו שר האוצר והממשלה באישור הכנסת. עילת הסכסוך בשביתת הסגל הבכיר באוניברסיטאות, שהמדינה היא המעסיק הישיר שלהם, הייתה מחלוקת בין הממונה על השכר באוצר ובין נציגי ארגוני העובדים על תוספות שכר בשל שחיקתו. בשביתת העובדים הארעיים המעסיק הוא רשות שדות התעופה, שהיא רשות ממשלתית, ועילת השביתה הייתה כוונת הרשות לפטרם ולא לחדש את חווי העבודה שלהם.

בסכסוכי העבודה בנמלים וברשות שדות התעופה הסיבות הישירות לסכסוך אינן העילות המסורתיות המאפיינות סכסוכי עובדים ומעבידים, כלומר אי הסכמה על תנאי שכר ותנאי עבודה. אדרבה, בסכסוך נמלי הים המדינה אף הביעה נכונות להעניק לעובדים מענקים כספיים כדי שיסכימו לשינויים הארגוניים שהיא מנסה לקדם. העימות בשני המקרים נבע מרצונה של המדינה להביא לשינויים מבניים יסודיים במשק הישראלי: לקדם הפרטה של נכסים ציבוריים ולהקטין את מספר העובדים במגזר הציבורי הזוכים לקביעות ולסל זכויות רחב ולהחליפם בעובדים המועסקים באמצעות צד שלישי (חברות כוח אדם או קבלני שירותים) כדי לצמצם את עלויות העבודה ולהבטיח גמישות ניהולית למעסיק.

את העילות לסכסוכי העבודה הללו יש לראות כחלק מאידיאולוגיה ניאו-ליברלית כלכלית וחברתית רחבה יותר שהמדינה קידמה בנחישות רבה באותן השנים. לכן בניתוח סיקור השביתות בתקשורת אנו בוחנים לא רק כיצד מסקרת התקשורת את הצדדים לסכסוך, אלא כיצד היא מתייחסת לעילות הסכסוך, שהן חלק ממחלוקות אידיאולוגיות, כלכליות וחברתיות רחבות: מעורבותה של המדינה בחיי הכלכלה, הפרטת נכסים ציבוריים, מעמדה של העבודה המאורגנת, זכויות חברתיות ואופי יחסי העבודה במשק הישראלי.

בספטמבר 2001 פתחה ממשלת ישראל בראשות אריאל שרון בסדרה של צעדים ותכניות כלכליות שבמרכוזם קיצוצים נרחבים בתקציבי השירותים החברתיים וברשת הביטחון הסוציאלי, הפחתה בשכר העובדים בשירותים הציבוריים ועריכת שינויים ניכרים בהסדרי הפנסיה. לטענת דוברי הממשלה, שינויים יסודיים אלה היו הכרחיים כדי לחלץ את המשק הישראלי מהמיתון הכלכלי שאליו נקלע כתוצאה מההתרחשויות הביטחוניות (פרוץ האינתיפאדה) שפגעו בפעילות הכלכלית ובהכנסות המדינה, ובגלל המיתון הכלכלי העולמי שהתבטא במשבר חריף שפקד באותה התקופה גם את תעשיית ההייטק בישראל. אך המשבר הכלכלי שחוה המשק הישראלי לא היה ההצדקה היחידה לצעדים ולתכניות הללו; היה זה רצון פוליטי של קובעי המדיניות הכלכלית לחולל שינויים עמוקים בסדר חברתי והכלכלי בישראל, ומדיניות אידיאולוגית מכוונת שמטרתה להביא להעמקת שליטתו של סדר חברתי וכלכלי ניאוליברלי. בתוך שנתיים, מספטמבר 2001 עד ספטמבר 2003, הוציאה הממשלה לפועל שש תכניות כלכליות שבמסגרתן נערכו קיצוצים רחבי היקף בתקציב המדינה:³ תקציביהם של שירותים חברתיים כבריאאות, חינוך ושיכון קוצצו במידה ניכרת;⁴ הגמלאות, שהן חלק מרכזי מרשת הביטחון הסוציאלי, הופחתו בחדות;⁵ קרנות הפנסיה של הסתדרות העובדים הכללית הולאמו, ולאחר מכן נמכרו בחלקן לגורמים פרטיים; שכר העובדים בשירות הציבורי קוצץ; ונקבעו הסדרים שמרופפים את אכיפת חוקי המגן ויוצרים למעסיקים שוק עבודה גמיש עם כוח עבודה זול ונטול ביטחון תעסוקתי.⁶ מלבד זאת, הונהגה באותה העת רפורמת מס על פי

3 לפירוט שש התכניות ראו סבירסקי וקונור-אטיאס (2003א), ביניהן: תכנית "חומת מגן כלכלית" (יוני 2002), "התכנית להבראת כלכלת ישראל – שלב א" (יוני 2003) ו"התכנית להבראת כלכלת ישראל – שלב ב" (ספטמבר 2003).

4 הקיצוצים בתקציב שירותי הבריאות התבטאו הן בקיצוץ בבסיס התקציב והן באי עדכון של סל שירותי הבריאות (טיפולים ותרופות שמספקות קופות החולים בתמורה לדמי הבריאות שמשלמים חבריהן מדי חודש); בתקציב החינוך קיבלה הממשלה סדרה של החלטות על קיצוצים בבסיס התקציב ובהשכלה הגבוהה; הקיצוצים בתקציב משרד השיכון כללו גם הם קיצוצים בבסיס התקציב וקיצוץ בסיוע לשכר דירה לזכאים.

5 בין אוגוסט 2001 ליולי 2002 קיבלה הממשלה חמש החלטות שפגעו ברשת הביטחון הסוציאלי: אי עדכון של הגמלאות לפי השכר הממוצע במשק; קיצוץ של 4% ברוב הגמלאות; קיצוץ נוסף של 12% בגמלאות הילדים; קיצוץ בזכאות לדמי אבטלה; וקיצוץ חד בגמלת הבטחת הכנסה ובהשלמת הכנסה לאמהות חד הוריות עובדות. בשנת 2003 הוסיפה הממשלה לפגוע בגמלאות כשהחליטה להקפיא אותן עד שנת 2005. על פי דו"ח של המוסד לביטוח לאומי, בשנים 2002-2003 הופחתו הגמלאות בסכום העולה על 5.5 מיליארד שקל – 7.2% במונחים ריאליים. הקיצוץ המיידני בא לידי ביטוי בעיקר בגמלאות המיועדות לאוכלוסייה בגיל העבודה – דמי אבטלה, הבטחת הכנסה וילדים – שקוצצו לעתים בשליש. לפירוט הקיצוצים ברשת הביטחון הסוציאלי ראו אחדות (2004); סבירסקי וקונור-אטיאס (2003א, 2003ב); קופ (2004).

6 צעדים אלה כללו בין היתר את הארכת האפשרות להעסיק עובדים דרך קבלני כוח אדם למשך שלוש שנים; הקפאת התיקון משנת 2000 לחוק העסקת עובדים על ידי קבלני כוח אדם, התשנ"ו-1996 (שקבע שעובד כזה יהפוך לעובד מן המניין לאחר תשעה חודשים); וביטול התיקונים לחוק שכר המינימום שנחקקו ביוזמת קואליציה של ארגונים חברתיים וקבעו שגופים ציבוריים יהיו מנועים מלהתקשר עם מעסיקים שהורשו בעברות על חוק שכר המינימום וחוק העסקת עובדים זרים.

המלצותיה של ועדת רבינוביץ, שעיקרה הורדת מס, בעיקר לבעלי שכר גבוה, וכן הוטל מס על רווחי הון, אך בשיעור נמוך ממה שקבעה ועדה קודמת.⁷

באותן השנים, וגם בשנים שלאחר מכן, נמשכו הניסיונות המאומצים של הממשלה להפריט חברות ממשלתיות. ההפרטה של כמה מהן – צים, בזק ובז"ן – אכן הושלמה, והליך ההפרטה של חברות ציבוריות אחרות – כגון מקורות, חברת החשמל, רשות הדואר והתעשייה הצבאית – טרם מומש עד תום. הפרטת הנמלים הייתה ונותרה אחד מיעדיה המרכזיים של הממשלה. מדיניות ההפרטה של הממשלה לא חלה רק על הפעילות הכלכלית של החברות הממשלתיות אלא גם על אספקת שירותים ציבוריים, בהם חינוך, בריאות, רווחה ותעסוקה (אמסטרדמסקי, 2008). שתי דוגמאות מרכזיות בתחום זה הן תכנית מהל"ב (ויסקונסין), שמשמעותה הפרטה של שירותים שנתנה בעבר לשכת התעסוקה, והחלטת הממשלה להפריט את שירותי הכליאה באמצעות הקמת בית סוהר פרטי באזור באר שבע.⁸ לצד הפרטתם של חברות ממשלתיות ושירותים ציבוריים יוזמת ומעודדת הממשלה בשנים האחרונות את החדרתם של תרבות עסקית תאגידית, עקרונות שוק וכללי תחרות לתחום השירותים החברתיים.⁹

אחת ההצדקות המרכזיות לרפורמות מרחיקות לכת אלה מצאה ביטוי במשל "האישי השמן והאישי הרזה" שהציג שר האוצר דאז בנימין נתניהו במסיבת עיתונאים שבה הוצגה אחת התכניות הכלכליות. על פי משל זה, האישי הרזה הוא מי שנושא על גבו את המשק הישראלי, כלומר המגזר העסקי, והאישי השמן המכביד על האישי הרזה הוא המגזר הציבורי. לכן, אליבא דשר האוצר, יש להפחית במידה ניכרת את משקלו של האישי השמן באמצעות צמצום ניכר של חלקו בכלכלה הישראלית.

- 7 מיסוי ההון בשיעור של 15%, שעליו המליצה ועדת רבינוביץ, נמוך מהשיעור שעליו המליצה ועדת בן בסט שקדמה לה (25%). כמו כן, ההכנסות מהמיסוי על ההון אינן מכסות את ההפסדים הצפויים לתקציב המדינה מהורדת המס על עבודה.
- 8 לדיון רחב במדיניות ההפרטה ובהשלכותיה ראו חסון (2006) ופלג (2020). "אנחנו תמיד הולכים בכיוון של הפרטה, משום שהמגזר הפרטי יודע לעשות דברים טוב יותר מאשר המגזר הממשלתי. לכן הפרטנו חברות והפרטנו שירותים במסגרת של מיקור חוץ" – דברי שוקי אורן, החשב הכללי במשרד האוצר (אמסטרדמסקי, 2008). על מרכזיותה של ההפרטה במדיניות הממשלתית בשנים האחרונות ועל נחישותם של מקבלי ההחלטות ליישמה באופן גורף אפשר ללמוד מדבריו של אורי יוגב, שהיה הממונה על אנף התקציבים באוצר בשנים 2002-2004: "צריך לשנות את דרך החשיבה בכל התחומים. להפריט את החינוך, את הבריאות, את בתי הכלא, את המתנ"סים, את הטיפול הסוציאלי; בקיצור, כל מה שזו. רק בעלים פרטיים רוצים יודעים איך לשפר את השירותים. המדינה לא יודעת לעשות זאת" (חסון, 2006, עמ' 5). על הירידה בשיעור העבודה המאורגנת בישראל ראו כהן, הברפלד, מונדלק וספורטא (2004).
- 9 דוגמה מרכזית להחלת עקרונות של תחרות בתחום השירותים החברתיים ומדיניות ניהול תאגידית היא דו"ח דוברת, כוח המשימה הלאומי לחינוך, שכמה מהצעותיו המרכזיות הן מתן אוטונומיה ניהולית וכלכלית לבית הספר, פתיחת אוזרי רישום, המעודדת תחרות בין בתי הספר, ומתן אפשרות לניהול בתי ספר על ידי גופים חיצוניים. לתיאור מגמות אלה ולביקורת עליהן ראו דהאן ויונה (2005).

שלוש השביתות

את שלושת האירועים הנבחנים במחקר זה יש לראות בהקשר האידיאולוגי, הפוליטי, החברתי והכלכלי שתואר כאן. שביתת הנמלים פרצה כתוצאה מצעד יוצא דופן שחרג מיחסי העבודה שהתקיימו במשך שנים ארוכות בין המדינה לאיגודי העובדים. כך, ללא משא ומתן עם נציגי הארגון היציג של העובדים וללא הסכמתם, החליטה הממשלה (באישור הכנסת) להפוך את שלושת הנמלים לחברות ממשלתיות נפרדות ועצמאיות. בשביל העובדים אחת המשמעויות המרכזיות של צעד זה הייתה התקדמות לקראת הפרטה מלאה של הנמלים, שכן מדיניות הממשלה הייתה להפוך מקומות עבודה ציבוריים לחברות ממשלתיות עצמאיות ולאחר מכן להפריטן. למאבק עובדי הנמלים הייתה אפוא משמעות סמלית רחבה יותר מאשר למאבק שגרתי של איגוד מקצועי על תנאי עבודתם של חבריו. הן מבחינתו של יושב ראש הסתדרות העובדים הכללית החדשה, חבר הכנסת עמיר פרץ, והן מבחינתו של שר האוצר בנימין נתניהו, מאבק זה נסב על מעמדה של העבודה המאורגנת בישראל ועל עתידה.

העילה לשביתת העובדים ברשות שדות התעופה הייתה פיטורי העובדים הארעיים, שמוגדרים כך אף שהם מועסקים במשך שנים רבות, לעתים עם חוזה העסקה לתקופה של חמש שנים שמתחדש בתום כל תקופה. מטרת הפיטורים הייתה להימנע מתיבעה עתידית להכיר בהם כעובדים קבועים. שינוי זה אמור היה להוביל להפחתת עלות העבודה לרשות שדות התעופה ולהחלשת כוחם של העובדים המאורגנים הנוותרים, שמספרם ילך ויקטן בחלוף הזמן. שביתת הסגל הבכיר באוניברסיטאות נסבה סביב שיעור השחיקה בשכר המרצים ושיעור הפיצוי בגינו, אך חילוקי הדעות של האוצר עם ארגון העובדים היו מקיפים יותר ונבעו מהעמדה העקרונית של האוצר שיש לצמצם את היקפו ואת עלויותיו של המגזר הציבורי, שהמרצים הם חלק ממנו, וכן עמדתו שיש לפעול לצמצום שליטת המרצים בניהול האוניברסיטה, לבטל את ההסדר ההיסטורי של שכר אחיד לכל המרצים באותה הדרגה ולעבור לשיטה המאפשרת מתן שכר דיפרנציאלי. עמדות אלו באו לידי ביטוי כעבור זמן מה בדו"ח ועדת מלץ ששינה את דרך ניהול האוניברסיטאות וצמצם במידה ניכרת את מקומם של המרצים בניהול האוניברסיטה, וכן בדו"ח ועדת שוחט, שהמליץ בין היתר לכונן סולם שכר דיפרנציאלי. האוצר ניסה לכפות על המרצים את מסקנות דו"ח שוחט, וזו הייתה עילה לשביתה אחרת בשנת 2007. הדיון על יישום הדו"ח נמשך עד היום.

מתודולוגיה

מחקר זה מבקש לבחון, כאמור, את הסיקור התקשורתי של שלוש שביתות, המייצגות קבוצות עובדים שונות מבחינת מעמד וזהות אתנית, ולהתמקד באופן שבו התקשורת ממסגרת את סיפורה של כל שביתה ומבנה את היחס של הציבור כלפי הצדדים לסכסוך העבודה.

כלי התקשורת שנבדקו

לצורך המחקר בדקנו את ייצוג השביתות בידיעות עיתונאיות ובמאמרי דעה בשני עיתונים מרכזיים, הארץ וידיעות אחרונות, ובטלוויזיה: בערוץ הראשון, בערוץ השני ובערוץ עשר.

ידיעות אחרונות הוא העיתון הנפוץ ביותר במדינה ופונה לשכבות רחבות של החברה בישראל. לעומתו, עיתון הארץ פונה לקהל משכיל יותר ומייצג שכבות מבוססות; הוא גם נושא אידיאולוגיה מדינית וכלכלית ליברלית ונהנה מהשפעה רבה על האליטות הישראליות. אשר לערוצי הטלוויזיה, סקרנו את כל הכתבות שעסקו בשלוש השביתות בכל תכניות החדשות משעה שש בערב ועד עשר בלילה.

יצוין שבשל היעדר הסיקור של שביתת העובדים הארעיים בעיתונות הכתובה, ניתחנו את סיקור השביתה רק בערוצי הטלוויזיה. כמו כן, בזמן שביתת הסגל הבכיר בשנת 2001, ערוץ עשר עדיין לא היה קיים, ולכן שביתה זאת נבחרה רק על פי דיווחי הערוצים הראשון והשני.

תקופת המחקר

1. שביתת הסגל האקדמי הבכיר החלה ב־4 באוקטובר 2001 והסתיימה ב־30 בנובמבר 2001.
 2. שביתת עובדי הנמלים החלה ב־12 באוגוסט 2004 והסתיימה ב־1 באוקטובר 2004.
 3. שביתת העובדים הארעיים בנמל התעופה בן גוריון החלה ב־2 בנובמבר 2006 והסתיימה ב־6 בנובמבר 2006.
- המחקר החל בדצמבר 2006, מיד לאחר סיום שביתת העובדים הארעיים בנמל התעופה.

שיטת המחקר

כדי להציג בהרחבה ובפירוט את התייחסותם של כלי התקשורת לשביתה ולשובתים בחרנו בשתי גישות מתודולוגיות: כמותית ואיכותית.

ניתוח תוכן כמותי

ניתוח כמותי מאפשר להסיק מסקנות על ידי זיהוי שיטתי ואובייקטיבי של תכונות מוגדרות של מסרים על בסיס נתונים מדידים. את ראשית הליך הקידוד של החלק הכמותי ביצע צוות מחקר של שישה חוקרים, ארבעה גברים ושתי נשים בגיל 30-50, בעלי השכלה אקדמית (תואר שני ומעלה) ממגוון תחומי השכלה: סוציולוגיה, היסטוריה, תיאטרון, ספרות, משפטים ופילוסופיה. בתחילת המחקר קיבל כל חוקר עשר כתבות והתבקש לקודד אותן לפי דף הקידוד. לאחר מכן נערכה השוואה בין תוצאות הקידוד של ששת החוקרים, והתבצעו כמה התאמות בדפי הקידוד לפי פערים שנמצאו בין הקידודים. לאחר עריכת ההתאמות בוצעה בדיקה של עשר כתבות נוספות שקידדו החוקרים עד שנמצאה התאמה משביעת רצון בין המקודדים. לאחר מכן הוחלט שרק שלושה מששת החוקרים יקודדו את כל הכתבות, ולפני הליך הקידוד הוחלט ששלושת החוקרים יקודדו כתבה נוספת כדי לבדוק את מידת המהימנות בין השופטים. חישוב אלפא של קרוונבך בין שלושת המקודדים נמצא גבוה (0.867).¹⁰ דף הקידוד הסופי כולל את המשתנים הבאים: מספר הכתבות הכולל בנושא שביתות על פי מיון לפי שם עיתון ושנת פרסום הכתבה, איזה צד מיוצג בכתבה, מהי נטיית הכתבה, אפיון הכותרת, קיום גורם מצוטט, ציטוט המועסק או המעסיק ופרטים על המרואיינים.

10 באשר למבחן חי בריבוע לאי תלות, אי אפשר לבצע מבחן זה משום שמספר הכתבות היה קטן ממחשיה מקרים לכל קטגוריה.

ניתוח תוכן איכותי

ניתוח איכותי מאפשר לבחון את האופן שבו התקשורת מייצגת וממסגרת את סיפורי השביתה, לזהות את התבניות שבהן היא משתמשת בדיווחיה ולעמוד על אופי הייצוג של הצדדים לסכסוך העבודה (השובתים, המעבידים וצדדים נוספים שהשביתה משפיעה עליהם). לשם כך בנינו מערכת קטגוריות בהשראת העבודה "ייצוג האוכלוסייה הערבית בתקשורת העברית" (פירסט ואברהם, 2004). הבחירה בעבודה זו נבעה כמובן מהעיסוק המשותף בייצוג תקשורתי של קבוצה אתנית ולאומית בחברה בישראל. הקטגוריות שנבחרו הן: ההקשר של השביתה, ייצוגים הגמוניים – קולם של המעסיקים, ייצוגי העובדים – קולם של העובדים, רציונליות מול אמוציונליות, לגיטימציה ודה-לגיטימציה של העובדים. הדיון האיכותי יכול את הטקסט שבו משתמשים הכתבים והמגישים בהצגת השביתה והצדדים המעורבים בה. הן העיתונים והן ערוצי הטלוויזיה נבדקו בניתוח כמותי ואיכותי, אך בסיקור הטלוויזיוני ניתן דגש על הניתוח האיכותי.

בפרק הממצאים יוצג ניתוח נפרד של הסיקור העיתונאי והטלוויזיוני, ותיערך השוואה בין שביתת עובדי הנמלים לשביתת הסגל הבכיר. מאחר שמספר הפריטים בסיקור שביתת העובדים הארעיים היה מועט בהרבה משתי השביתות האחרות, ניתוח הסיקור של שביתה זו ייעשה בנפרד, ללא השוואה מפורטת לשתי השביתות האחרות.

ממצאים ופרשנות**עיתונות כתובה: ניתוח כמותי ואיכותי**

ניתוח התוכן הכמותי משווה בין העיתונים ידיעות אחרונות והארץ משתי בחינות: (א) השוואה בין ייצוג שתי השביתות (עובדי הנמלים והסגל הבכיר) בתוך כל עיתון; (ב) השוואת הסיקור של כל שביתה בין שני העיתונים. הניתוח הכמותי כלל היבט איכותי בבחינת יחסי הכוח, הגיבור העיקרי בסיקור והאופן שבו מוסגרו הצדדים.

בולטות הסיקור

כמות הכתבות והבולטות שלהן בעיתון מלמדת על מידת החשיבות הפוליטית, המעמדית, הסימבולית והחברתית שעורכי העיתון מייחסים לנושא ולמיקומו בסדר היום הציבורי. השוואת מספר הכתבות העוסקות בשביתת עובדי הנמלים בשני העיתונים מעלה שבהארץ פורסמו כמעט כפול כתבות בנושא לעומת ידיעות אחרונות (44 מול 23), ולעתים פורסמה בו יותר מכתבה אחת ביום על השביתה. נתונים אלה מרמזים על החשיבות העצומה שראה עיתון הארץ בשביתה.¹¹ הסבר אפשרי לכך הוא הקו הניאו-ליברלי של העיתון, הדוגל במדיניות ההפרטה של הממשלה, לרבות פירוק מונופולים ציבוריים ומכירתם לבעלי הון

11 מן הראוי לסייג ולומר שעיתון הארץ מכיל ידיעות חדשותיות רבות יותר מידעות אחרונות. כמו כן, מאחר שהארכיון הממוחשב של הארץ אינו מציג את העיתון כולו, קשה לאמוד את המשקל היחסי שנתן כל עיתון לידיעה אחת מכלל הידיעות החדשותיות. עם זאת, אנו משערים שנתונים אלה אכן משקפים את המקום הנרחב שנתן הארץ לסיקור נושא זה.

פרטיים. הסבר אפשרי נוסף הוא שהעיתון פונה למעמד הבינוני-גבוה ולמגזר העסקי, הכולל תעשיינים ובעלי עסקים שהאינטרסים שלהם נפגעו מהשביתה. מהשוואת מספר הכתבות שעסקו בשביתת הסגל הבכיר (שנמשכה רק מעט פחות משביתת עובדי הנמלים) עולה שההבדל בין העיתונים זעום: 27 כתבות ביריעות אחרונות מול 31 כתבות בהארץ. יריעות אחרונות בחר אפוא לסקר שביתה זו יותר מאשר את שביתת עובדי הנמלים, אף שהשביתה בנמלים נמשכה זמן רב יותר, וממצא זה מדגיש עוד את החשיבות שנתן עיתון הארץ לשביתת עובדי הנמל.

סיווג לאירועי סדר ואי סדר

הניתוח הכמותי בדק גם את טיב הנראות, כלומר איכות הייצוג. המשתנה המרכזי היה סיווג האירוע כאירוע של סדר לעומת אירוע של אי סדר. כפי שציינו בתחילת המאמר, מסגור הסיפור התקשורתי מייצר ומגביל את טווחי השיח האפשריים, למשל באמצעות פנייה אל הציבור כקהל צרכנים או באמצעות סידור ברור של אמינות היררכית הדוחקת בקהל להעדיף שיח אחד על פני האחרים. תכליתו של הסיווג לאירועי סדר ואי סדר היא לבחון אם יש הבדל של ממש בין אופן מסגור השביתות בתוך כל אחד מהעיתונים וביניהם. ביתר פירוט, בדקנו אם השיח מדגיש את הזכויות והאינטרסים של העובדים ומציג את השביתה כאירוע דמוקרטי חוקי המאפשר לעובדים להיאבק למען זכויותיהם (אירוע סדר), או שמא מודגש הנזק למעסיק או לציבור, והשביתה מסוקרת כהפרת סדר בלתי חוקית ובלתי לגיטימית הפוגעת באינטרס הציבורי (אירוע אי סדר).

שני העיתונים תיארו את שביתת הנמלים כאירוע שמפריע לסדר הציבורי, אך המסגור של שביתת הסגל הבכיר נשא אופי אחר יותר לזכויות העובדים. ביריעות אחרונות אף לא אחת מהכתבות (0 מתוך 27) התייחסה לשביתת הסגל הבכיר כאירוע שמפר את הסדר הציבורי, לעומת 9% מהכתבות על שביתת עובדי הנמלים (2 מתוך 23) שהציגו אותה באור כזה. בעיתון הארץ המצב דומה: רק 3% מהכתבות (1 מתוך 31) מציגות את שביתת הסגל הבכיר כאירוע שמפר את הסדר הציבורי, לעומת 11% (5 מתוך 44) שמתייחסות כך לשביתת עובדי הנמלים.

הגיבור המסוקר

אחד הנושאים המרכזיים שביקשנו לבדוק היה מי מהצדדים המעורבים בסכסוך העבודה זכה לנוכחות בסיקור ולייצוג בכתבות: הצד של המעסיק, הצד של השובתים, החלק בציבור שנפגע מהשביתה, או שיש איוון וכל הצדדים מיוצגים בשווה. הממצאים מלמדים על נטייה של שני העיתונים לטובת נוכחות גבוהה של המעסיק בשביתת עובדי הנמלים, ושל העובדים בשביתת הסגל הבכיר.

עיתון הארץ סקר את המעסיק בשביתת הסגל הבכיר ב-16% מהכתבות (5 מתוך 31), לעומת ייצוג כפול של המעסיק בשביתת עובדי הנמלים, ב-34% מהכתבות (15 מתוך 44); צד השובתים בשביתת הסגל הבכיר יוצג ב-36% מהכתבות (11 מתוך 31), וצד השובתים בשביתת עובדי הנמלים יוצג ב-18% מהכתבות בלבד (8 מתוך 44). בכל השאר היה ייצוג מאוזן או עובדתי של הנתונים בלי להתמקד בצד זה או אחר.

ריבוי קולותיהם של אנשי האקדמיה שקיבלו במה ציבורית בעיתון הארץ ממסגר בכירור את ההיררכיה הסימבולית בין שביתת הסגל הבכיר לשביתת עובדי הנמלים. במילים אחרות,

שביתת הסגל הבכיר קיבלה ביטוי של ממש בשיח הציבורי והזדמנות להשמיע את מגוון הדעות של המרצים השובתים, ואילו בשביתת עובדי הנמלים לא נשמע קולם של העובדים, ועמדתם הוצגה בתיווך הכתבים.

בשתי השביתות הושפעה דעת הקהל הפוליטית והציבורית מעמדת הציבור שנפגע מהשביתה. בשביתת הנמלים נפגעו בעיקר התעשיינים מעצירת סחורות בדרך אל הנמל וממנו, ובשביתת הסגל הבכיר הנפגע היה הסטודנטים שלימודיהם הופסקו, אך הם נקטו צעדי מחאה כדי להביא לסיום השביתה. בשביתת עובדי הנמלים, בעיתון הארץ ייצגו את עמדת התעשיינים ב-21% מהכתבות (9 מתוך 44).

גם בדיעות אחרונות אפשר להבחין בהבדלים ניכרים בין ייצוג צד המעסיק בשתי השביתות: בשביתת הסגל הבכיר יוצג המעסיק ב-11% מהכתבות (3 מתוך 27), לעומת ייצוג ב-26% מהכתבות (6 מתוך 23) בשביתת עובדי הנמלים. בהתאם לכך, בדיעות אחרונות אנו מוצאים שהמרצים השובתים מיוצגים ב-22% מהכתבות (6 מתוך 27), לעומת פועלי הנמלים המיוצגים ב-13% מהכתבות (3 מתוך 23). מגמה זו דומה למגמה שנמצאה בהארץ ומלמדת על ייצוג יתר למרצים ביחס לעובדי הנמלים מחד גיסא, וייצוג יתר למעסיק בשביתת הנמלים לעומת המעסיק בשביתת הסגל הבכיר מאידך גיסא.

16% מהכתבות (5 מתוך 31) שעסקו בשביתת הסגל הבכיר בעיתון הארץ ו-15% מהכתבות (5 מתוך 27) שעסקו בנושא בדיעות אחרונות בחרו לייצג את הסטודנטים שהשביתו את האוניברסיטאות כדי לגרום לסגל הבכיר לסיים את השביתה. לעומת זאת, כיסוי שביתת עובדי הנמלים בדיעות אחרונות היה מאוון יותר מזה של הארץ.

יחסי הכוח בין הגיבורים

כמות הייצוגים בכל אחת מהשביתות רמוזה על הנטייה הכללית של העיתון להעדיף אחד או יותר מהצדדים המעורבים בסכסוך – המעסיק, המועסק או הציבור הנפגע – או לתת ייצוג מאוון. נדבך נוסף בהבחינת יחסי הכוח הוא נטייתן של הכתבות לצד זה או אחר.

מהממצאים עולה שבעיתון הארץ רק 19% מהכתבות (6 מתוך 31) שעסקו בשביתת הסגל הבכיר נטו לצד המעסיק, לעומת 55% מהכתבות (24 מתוך 44) שעסקו בשביתת עובדי הנמלים. גם בדיעות אחרונות רק 4% מהכתבות (1 מתוך 27) שעסקו בשביתת הסגל הבכיר נטו לצד המעסיק, לעומת 35% מהכתבות (8 מתוך 23) שעסקו בשביתת עובדי הנמלים.

מבחינת העמדה כלפי ציבור נפגעי השביתה, בדיעות אחרונות 26% מהכתבות (7 מתוך 27) שעסקו בשביתת הסגל הבכיר נטו לצד הציבור הנפגע, ורק 9% מהכתבות (2 מתוך 23) שעסקו בשביתת עובדי הנמלים הראו נטייה לתמוך בציבור הנפגע מהשביתה. בעיתון הארץ הנתונים דומים: בשביתת הסגל הבכיר 29% מהכתבות (9 מתוך 31) נטו לצד הסטודנטים, ובשביתת הנמלים 16% מהכתבות (7 מתוך 44) נטו לצד הציבור הנפגע.

הכותרת: של מי הסיפור הזה

חיפוש אחר כותרות שמבטאות תמיכה מובהקת באחד הצדדים העלה שבעיתון הארץ 16% מהכותרות (5 מתוך 31) על שביתת הסגל הבכיר צידדו במרצים, ושיעור דומה של כותרות, 18% (8 מתוך 44), צידדו בעמדת עובדי הנמלים. ואולם, הבדל של ממש נמצא בין שיעורי

הכותרות שצידדו בעמדת המעסיקים: בסיקור שביתת הסגל הבכיר, 16% מהכותרות (6 מתוך 31) צידדו בעמדת המדינה, לעומת שיעור כפול של 34% מהכותרות (15 מתוך 44) בסיקור שביתת עובדי הנמלים. תמונה דומה מתקבלת מנתוני ייצוג המועסקים בכותרות: הסגל הבכיר מיוצג ב־36% מהכותרות (11 מתוך 31), לעומת השובתים בשביתת הנמלים המיוצגים ב־18% מהכותרות (8 מתוך 44). ריבוי קולותיהם של אנשי האקדמיה שקיבלו במה ציבורית בכותרות בעיתון הארץ ממסגר בבירור את ההיררכיה הסימבולית בין שתי השביתות. המגמה בידיעות אחרונות דומה למדי: 15% מהכותרות (4 מתוך 27) בסיקור שביתת הסגל הבכיר צידדו בעמדת המרצים, ורק 9% (2 מתוך 23) צידדו בעובדי הנמלים. כמו כן, בסיקור שביתת הסגל הבכיר, 11% מהכותרות (3 מתוך 27) צידדו בעמדת המדינה, לעומת שיעור כפול של 22% מהכותרות (5 מתוך 23) בסיקור שביתת עובדי הנמלים.

של מי הקול בסיפור

היבט נוסף של מערכת יחסי הכוח הוא מתן ביטוי לקולו של החזק והשתקת החלש. הממצאים הראו שאף שבעיתון הארץ מספר הציטוטים הכללי של הגורמים המעורבים בשביתת עובדי הנמלים גבוה במעט ממספר הציטוטים הכללי של הגורמים המעורבים בשביתת הסגל הבכיר (77% לעומת 74% בהתאמה), רק ב־7% מהכתבות (3 מתוך 44) העוסקות בעובדי הנמל צוטטו דבריהם של העובדים או נציגיהם, לעומת 16% מהכתבות (5 מתוך 31) שבהן צוטטו בהרחבה רבה, לעתים על פני יותר ממחצית המילים בכתבה, חברי הסגל הבכיר או נציגיהם. מגמה דומה ואף חריפה יותר עולה כשמשווים את שיעור הכתבות שבהן מופיעים ציטוטים נרחבים של השובתים (אך שאינם עולים על חצי ממספר המילים בכתבה): 19% מהכתבות (6 מתוך 31) המסקרות את שביתת הסגל הבכיר לעומת 7% מהכתבות (3 מתוך 44) המסקרות את שביתת הנמלים. יצוין שכאשר מספר הציטוטים בכתבה מועט מאוד, נמצא שיעור דומה של ייצוג העובדים בשתי השביתות: 29% (9 כתבות מתוך 31) בשביתת הסגל הבכיר, ו־27% (12 כתבות מתוך 44) בשביתת עובדי הנמלים. נתון מעניין נוסף המעיד על הבניית יחסי הכוח הוא שרק 36% מהכתבות (11 מתוך 31) בסיקור שביתת הסגל הבכיר אינן מצטטות כלל את דברי המרצים, לעומת 59% מהכתבות (26 מתוך 44) בסיקור שביתת עובדי הנמלים שאינן מצטטות את דברי העובדים.

בידיעות אחרונות שיעור הציטוטים זהה בשתי השביתות: ב־74% מהכתבות שעסקו בשביתת הסגל הבכיר וב־74% מהכתבות שעסקו בשביתת עובדי הנמלים הופיעו ציטוטים. גם ההבדל בין שיעור ציטוטי המרצים לשיעור הציטוטים של עובדי הנמלים דומה לזה שבעיתון הארץ: רק ב־4% מהכתבות (1 מתוך 23) שסיקרו את שביתת עובדי הנמלים הופיעו ציטוטים של השובתים, לעומת 11% מהכתבות (3 מתוך 27) שסיקרו את שביתת הסגל הבכיר וציטטו את המרצים. שיעור הכתבות שבהן מופיעים ציטוטים נרחבים של השובתים הוא 11% (3 כתבות מתוך 27) בשביתת הסגל הבכיר לעומת 4% (כתבה אחת מתוך 23) בשביתת הנמלים, ושיעור הכתבות שבהן השובתים אינם מצוטטים כלל הוא 59% (16 כתבות מתוך 27) בשביתת הסגל הבכיר ו־70% (16 מתוך 23) בשביתת עובדי הנמל.

נתונים אלה של שני העיתונים, ובייחוד הארץ, מלמדים על מסגור שהופך את קולם של עובדי הנמלים לשולי ומינורי.

עם מי יש לי הכבוד לדבר

מאפיין נוסף שבדקנו הוא ציון פרטי המרואיינים בדיווחים, כגון שם, מקצוע, תפקיד ופרטים אחרים. פרטים אלה מעניקים למרואיין זהות ופנים ייחודיות ומבטאים הכרה בקיומו האינדיבידואלי. בלא פרטים אלה, הוא אינו אלא תוספת צבע לכתבה שמקנה לה מראית עין של אותנטיות ועובדתיות. קיומם או היעדרם של פרטים ביוגרפיים מלמדים אפוא גם על ייצוג יחסי הכוח בין הצדדים.

מהנתונים בעיתון הארץ עולה שב־55% מהכתבות (17 מתוך 31) שסיקרו את שביתת הסגל הבכיר הופיעו ציטוטים של אנשי הסגל הבכיר בציון מקצועם ודרגתם. לעומת זאת, רק ב־34% מהכתבות (15 מתוך 44) שסיקרו את שביתת עובדי הנמלים רואיינו שובתים בציון פרטיהם המקצועיים. ב־5% מהכתבות (2 מתוך 44) הוצגו פרטים אישיים של עובדי הנמל כגון מצב משפחתי, מספר ילדים ועוד, לעומת אפס מהכתבות של עובדי הסגל הבכיר. אזכור פרטים ביוגרפיים מסוימים ולא אחרים בכתבות משקף את המסגור של הקבוצות השובתות מתוך חלוקה בין פרופסיונלי לאישי.

בעיתון ידיעות אחרונות נמצאה מגמה דומה אך בעוצמה פחותה: ב־33% מהכתבות (9 מתוך 27) שסיקרו את שביתת הסגל הבכיר הופיעו ציטוטים של המרצים בציון מקצועם ודרגתם. לעומת זאת, רק ב־22% מהכתבות (5 מתוך 23) שסיקרו את שביתת עובדי הנמלים רואיינו שובתים בציון פרטיהם המקצועיים. לא נמצאה בידיעות אחרונות תופעה של הבאת פרטים ביוגרפיים של השובתים.

ערוצי הטלוויזיה: ניתוח כמותי

שביתת עובדי הנמלים

בניתוח שביתת עובדי הנמלים בטלוויזיה נכללו 24 פריטים: 17 פריטים מהערוץ הראשון, שישה מהערוץ השני ואחד מערוץ עשר.

בערוץ הראשון עמדת משרד האוצר, ובראשו שר האוצר בנימין נתניהו, זכו לייצוג בחמש כתבות, ועמדת העובדים זכתה לייצוג בשבע כתבות. בשלוש כתבות מיוצגת עמדת ההסתדרות, המנוגדת לעמדת העובדים (המיוצגים בוועד עובדים אלטרנטיבי שמתנגד להסכם שהושג בהסכמת ההסתדרות). בשלוש כתבות מוצגת עמדת התעשיינים הנפגעים מהשביתה ועמדתם של עובדים המועסקים במפעלים שנפגעו מהשביתה. בשתיים משלוש הכתבות האלה מוצג עימות בין עובדי הנמל השובתים ובין עובדים במקומות עבודה אחרים שנפגעו מהשביתה. בערוץ השני שודרו שש כתבות על שביתת עובדי הנמלים. בארבע מתוכן יש ייצוג לעמדת האוצר, בעיקר באמצעות הצגת דבריו של שר האוצר. עמדת ההסתדרות מוצגת בארבע כתבות, ועמדת השובתים בשלוש כתבות. עובדים אחרים ותעשיינים שנפגעו מתוצאות השביתה מוצגים פעם אחת כל אחד.

למרות הייצוג המספרי השווה שזכו לו הצדדים המרכזיים לסכסוך על המרקע, הסיבות לשביתה ועמדות הצדדים מוצגות באופן שיוצר במידה רבה דה־לגיטימציה לפעולות השובתים, כפי שנראה בניתוח האיכותי. חשוב להדגיש שלמרות מסקנה כללית זו, ניכר הבדל ברור בין הערוצים: הסיקור של הערוץ הראשון נרחב, ומוצגות בו טענות העובדים בהרחבה רבה יותר מאשר בערוץ השני. כמו כן, דיווחי הערוץ הראשון נוטים לתמוך פחות בעמדת שר האוצר ובדוברי משרד האוצר, לעומת התמיכה וההזדהות שמעניק להם הערוץ השני.

שביתת הסגל הבכיר

בניתוח שביתת הסגל הבכיר באוניברסיטאות בטלוויזיה נכללו 14 פריטים: 12 פריטים מהערוץ הראשון ושניים מהערוץ השני.

מתוך 12 הכתבות ששודרו בערוץ הראשון זכתה עמדת משרד האוצר לביטוי בשש כתבות, ועמדת המרצים זכתה לביטוי אף היא בשש כתבות. חמש כתבות נתנו ביטוי לעמדת שני הצדדים, ושמונה כתבות מציגות את נפגעי השביתה, כלומר הסטודנטים ודובריהם. בערוץ השני שודרו שתי כתבות על שביתת הסגל הבכיר באוניברסיטאות: כתבה אחת נתנה ביטוי לנציגי המרצים, לראשי האוניברסיטאות ולסטודנטים, והכתבה השנייה הייתה דיווח על רשימת השביתות במשק, ובתוכן גם שביתת הסגל הבכיר.

ערוצי הטלוויזיה: ניתוח איכותי¹²

שאלה של הקשר

כעת נבקש לבחון עד כמה כתבות הטלוויזיה מעוגנות בהקשרים רחבים שמסבירים את הסיבות לשביתה, את הרקע ההיסטורי, את חילוקי הדעות בין הצדדים ואת הנזקים שנגרמים לכל צד בעקבות המשבר הכרוך בשביתה. ניתוח זה חשוב בייחוד כשדנים בשביתות שפרצו על רקע אידיאולוגי, בתגובה לשינויים רדיקליים במערכת הכלכלית במגזר הציבורי בישראל.

שביתת עוברי הנמלים

אם סיקור השביתה מונע מהצופים סקירה היסטורית של המהלכים שהביאו לפתיחתה ולתוצאותיה, מתקבל רושם שמדובר במאבק אישי וכוחני בין נציגי ציבור. במקרה של שביתת עובדי הנמלים, המאבק ממוסגר בכל הערוצים וברוב הכתבות כאילו הוא מתרחש בין שר האוצר, בנימין נתניהו, ובין יושב ראש ההסתדרות, עמיר פרץ. אך העילה לשביתה הייתה כאמור צעד חריג שמטרתו שינוי תנאי עבודתם של העובדים באמצעות מהלך חקיקתי חד צדדי בלא דיון ובלא משא ומתן קיבוצי, ולכן יש לה השפעה על איכות חייהם של עובדים רבים ובני משפחותיהם.

יתרה מזאת, רוב הכתבות בכל הערוצים אינן מציגות את השלכות ההפרטה ואת הנזקים שהיא עלולה לגרום לעובדים. כך, רוב הכתבות כוללות רק תגובות לשביתה, למשל דבריו של נתניהו בערוץ הראשון כי "אין צורך בשביתה", או טענות נציגי האוצר באותו הערוץ: "ניסינו להגיע להסדר, מדובר במונופול הכי חזק בארץ". אחת הכתבות האחרונות בנושא בערוץ הראשון זוכה לכותרת "המרד האשדודי" ומציגה סכסוך בתוך ועד העובדים בנמל, אך אינה מבהירה על מה המרד, ולמה קבוצה מתוך ועד העובדים אינה מקבלת את מרותה של ההסתדרות שהגיעה להסדר עם האוצר. יוצאת דופן היא כתבה ששודרה ביומן שישי של הערוץ הראשון, שבה מראיינים את יו"ר ועד העובדים לשעבר של הנמל, יהושע פרץ. בריאיון מציג פרץ את ההקשר ההיסטורי הרחב של המאבק ומסביר מדוע העובדים מתנגדים לרפורמות של משרד האוצר.

לעתים קרובות הוצגו מהלכיו של שר האוצר כמהלכים כלכליים, נטולי מניעים פוליטיים, שמטרתם להביא לייעילות כלכלית לטובת המשק גם במחיר הפסדים פוליטיים אישיים.

12 לא נמצאו הבדלים של ממש באופני הדיווח בין הערוצים כמו שנמצאו בין העיתונים, ולכן אין השוואה מפורטת ביניהם.

מהלכיו של יושב ראש ההסתדרות, לעומת זאת, הוצגו כקשורים למניעים פוליטיים אישיים צרים. אחד האירועים המרכזיים שזכו לסיקור הוא ביקורו של שר האוצר בסניף הליכוד באשדוד, כשבחוף מפגינים פועלי נמל המזדהים כמצביעי ליכוד, ואילו באשר לעמיר פרץ מועלה החשד שפתיחת השביתה והתמשכותה נועדו לקדם את הקריירה הפוליטית שלו.

שביתה הסגל הבכיר

בניגוד לשביתה עובדי הנמלים, הסיבות והרקע לשביתה הסגל הבכיר מוצגים מיד בתחילתו של הסיקור הטלוויזיוני. למשל, בכתבה הראשונה המשודרת בעניין בערוץ הראשון מוצגת ומוסברת בכירור דרישת המרצים, הטוענים שהם מועסקים בלא הסכם שכר ודורשים להשוות את שכרם לזה של עובדי המחקר במשרד הביטחון. עניין זה מובהר כמה פעמים לאורך סיקור השביתה, וכן בדיווחים על הדיונים בין הצדדים באשר לשיעור העלאת השכר שדורשים המרצים.

קולם של המעסיקים

כתבות הטלוויזיה ממסגרות ומציגות את קולם של המעסיקים, כלומר פקידי האוצר ופוליטיקאים המייצגים את עמדת המדינה כמעסיקה. בחלק זה נבחן את ייצוגי הדיווח התקשורתי של המעסיקים בשתי השביתות.

שביתה עובדי הנמלים

כתבות הטלוויזיה נותנות ביטוי לעמדות כל הצדדים לשביתה, אך אפשר לראות שמהלכיו של שר האוצר – הפיכת שלושת הנמלים לחברות ממשלתיות עצמאיות – מוצגים במסגרת ההנחות הבסיסיות של השיח הניאו-ליברלי ומתקבלות על ידי העיתונאים כאמיתות מובנות מאליהן. דוגמה לכך היא ריאיון ארוך במיוחד, שנמתח על פני 9:06 דקות בערוץ השני, שקיים העיתונאי עודד בן עמי עם נתניהו ועם עמיר פרץ. בריאיון זה מפגין בן עמי אהדה רבה לעמדות שר האוצר: הוא מתלוצץ עמו, אינו מקשה עליו בשאלותיו ומאפשר לו להציג באריכות את עמדותיו ללא הפרעה. כמו כן, דומה שכן עמי מאמץ את עמדת האוצר בשאלות מכוונות מטרה כגון: "האם האופציה של התמודדות עם השביתה היא פנייה לנמלים חלופיים כמו ירדן?" מיד לאחר מכן, בריאיון עם עמיר פרץ, משתנה האווירה, ובן עמי מפגין יחס מזלזל וחסר סבלנות כלפיו בעודו מעמת אותו עם טענות שר האוצר. השאלה הראשונה ששואל בן עמי את עמיר פרץ היא: "האם לא קצת מיהרתם עם עניין השביתה? הרי לא מפטרים עובדים, לא סוגרים נמלים, תנאי פנסיה טובים, מה אתם רצים עם שביתה?" בהמשך טוען עמיר פרץ כי "שר האוצר ניסה לנקוט בשיטת הפרד ומשול כלפי העובדים, לשחד עובדים, לתת לקבוצות עובדים הטבות מפליגות כדי להציג את עצמו כרפורמטור הגדול, הוא לא בדיוק רפורמטור, אולי הוא קומבינטור, אולי הוא מניפולטור". התגובה המיידית של בן עמי הייתה בלתי אהדת: "זה דברים חמורים מאוד מה שאתה אומר, שר האוצר ניסה לשחד את העובדים?" יש לציין שבניגוד לרשות הדיבור הממושכת ולאוזן הקשבת שנתן בן עמי לדבריו של נתניהו, הריאיון עם עמיר פרץ אופיין בהתפרצות מתמדת לדבריו של המרואיין ומסגור השביתה כאירוע לא רציונלי. מסגור זה העמיד את פרץ בעמדת מתגונן הפועל באופן אמוציונלי ומשבית את המשק בלי מחשבה תחילה.

שביתת הסגל הבכיר

אף ששני הצדדים זוכים לסיקור שווה מבחינת מספר הדיווחים הטלוויזיוניים, גם כאן זוכה עמדת האוצר לזמן מסך ממושך יותר לעומת עמדת המרצים. למשל, ריאיון שנערך בערוץ הראשון עם יוסי קוצ'יק, הממונה לשעבר על השכר במשרד האוצר, נמשך כחמש דקות מתוך כתבה שאורכה שמונה דקות. המרצים זכו לזמן מסך ארוך יחסית, של שלוש דקות, רק כשפרופ' זוהר שביט הציגה בערוץ הראשון עמדה חריגה המנוגדת לעמדת הארגון היציג של המרצים הבכירים וקראה להפסיק את השביתה.

ברוב הדיווחים מסגרה התקשורת את השיח של האוצר כשיח כלכלי המהגיש את אי יכולתה של המדינה להעניק תוספות שכר במצב החירום הכלכלי שבו שרוי המשק. יש לשים לב שהרטוריקה שבה מיוצג האוצר מבטאת הגנה על נכסי הכלל וקידום טובת הציבור, בעוד שההגנה משרד האוצר הייתה גורם מוביל בעיצוב וביישום של מדיניות כלכלית ניאור-ליברלית וגילתה התנגדות למדיניות חברתית וכלכלית שניסו לקדם חברי כנסת וארגוני חברה אזרחית כדי לממש זכויות חברתיות ולצמצם את אי השוויון.

קולם של העובדים

שביתת עובדי הנמלים: מסגור הקול הפרטיקולרי

העובדים המופיעים ברוב כתבות הטלוויזיה ממוסגרים כנשאי שיח פרטיקולרי המתייחס לאינטרסים הצרים של הקבוצה, בניגוד לשר האוצר ולפקידי האוצר, הממוסגרים כנושאי דברו של שיח כלכלי פרופסיונלי המייצג תפיסת עולם אוניברסלית. כך, עמדות העובדים המוצגות ברוב הכתבות רוויות ביטויים רגשיים המתארים את הפגיעה האישית שלהם מהשביתה, או שהן עמדות של התגוננות מול טענות האוצר. למשל, בכתבה בערוץ הראשון אומר נציג העובדים: "הצליחו לשקר את כל הציבור [...] אני נפגע בחוסר אמינות מול האנשים [...] שיפסיקו להשמיץ אותנו". לעומת זאת, נדיר למצוא כתבות המביאות עמדות של השובתים בסוגיות אוניברסליות, כמו כתבה אחרת בערוץ הראשון שבה נדרש אחד השובתים לנכסי הציבור ומעמדם ואומר "רוצים לקחת את אדמות המדינה ולהעביר לפרטיים". גם אין עדויות לשאלות של כתבים שמנסות לדובב את השובתים להרחיב את עמדתם בסוגיות אלו. הייצוג הפרופסיונלי היחיד של עמדת העובדים הוא של עמיר פרץ, המבקש להציג את השביתה בהקשר פוליטי, כלכלי ואידיאולוגי רחב יותר, אך עצם הדבר שהשובתים נזקקים לנציג ציבור כדי שיבטא תפיסות אוניברסליות מעצים דווקא את התבניות המסגרות אותם בתודעה הציבורית כמי שעניינם הוא רק האינטרסים הצרים של קבוצתם, ואין להם היכולת האינטלקטואלית או הדאגה לעניין הציבורי, ורק נציג בכיר יכול לעשות זאת עבורם. אין בכוננתנו לומר שלעובדים אין אינטרסים קבוצתיים שהובילו אותם לשבות, אלא שבמסגור השיח כפי שהוא מופיע בטלוויזיה אפשר לראות הבדלים בין מסגור משטרי ההצדקה של תביעות העובדים כבעיה פרקטיקולרית, מסגור שמחזק את הדימוי השלילי של הקבוצה, ובין מסגור קבוצות עובדים אחרות, כפי שיפורט להלן, במקרה של שביתת הסגל הבכיר.

שביתת הסגל הבכיר: מסגור הקול האוניברסלי

בכל הכתבות שעסקו בשביתת הסגל הבכיר הוצגו המרצים כאילו הם מגינים על האינטרס הציבורי הרחב וכמי שתביעותיהם כרוכות בעתיד ההשכלה הגבוהה בישראל, כך שאי היענות

לתביעות השכר שלהם לא תפגע רק באינטרסים הצרים שלהם כקבוצה פרופסיונלית, אלא בשלמותה ובדמותה של החברה כולה. למשל, פרופ' זוהר שביט בריאיון בערוץ הראשון אומרת: "מי ירצה לחקור, ללמוד וללמד באוניברסיטה? הממשלה פוגעת קשה באקדמיה, ולא יהיה מי שילמד". כאמור, אופן מסגור זה, המציג את הסגל הבכיר כבעלי אחריות חברתית לדמותה של המדינה, מנוגד בתכלית למסגור קולותיהם של עובדי הנמלים כמונעים מאינטרסים צרים.

רציונליות מול אמוציונליות

אחד מאופני המסגור של קבוצות בא לידי ביטוי בתבנית הבינארית של רציונליות מול אמוציונליות. מסגור רציונלי פירושו שימוש במילון ובשיח פרופסיונליים ובהתייחסות לערכים אוניברסליים כגון טובת הכלל והאינטרס הציבורי. מסגור אמוציונלי פירושו שימוש בשיח אישי, רגשי, בלתי עקבי ופרטיקולרי הדוגל באינטרסים אישיים או באינטרסים קבוצתיים צרים. השיח התקשורתי הניאו-ליברלי מייצר דיכוטומיה בין רציונלי לאי רציונלי, ובכך מעניק לגייטימציה סמויה למעסיקים. כך, נציגי האוצר מיוצגים ככאלה העושים שימוש בשיח רציונלי כמובן מאליו, ואילו העובדים מוצגים כלא רציונליים וכמי שפועלים מתוך גחמות אישיות.

שביתת עובדי הנמלים: העובדים עם היד על הגרון

התקשורת מייצגת את השיח של האוצר והמעסיקים כשיח רציונלי באמצעות שימוש במונחים כגון יעילות, תחרות וטובת המשק. היא משתפת פעולה עם האידיאולוגיה של האוצר, למשל בהצגת נתונים מספריים שמקורם באוצר על הפסדי המשק כעניין מרכזי בכתבות. לעומת זאת, העובדים מוצגים כציבור שהתנהגותו היא בעיקרה אמוציונלית. באחת הכתבות בערוץ הראשון מוצג קטע שבו נראים עובדים זועמים קורעים את פנקסי החבר של תנועת הליכוד. בריאיון עם שר האוצר בערוץ השני נחצה המסך לשניים, ובחציו האחד הופיע נתניהו המסביר בשלווה ובנינוחות את עמדתו באולפן, בעוד שבחציו האחר מוצגות תמונות של עובדים צועקים ומתלהמים. בכתבה אחרת בערוץ הראשון משבח נתניהו את נפלאות ההפרטה לטובת הציבור כולו, מתאר את העובדים כסחטנים ואומר "אם מישהו רוצה להישאר עם ידיים על הגרון, זה לא". בכתבה אחרת בערוץ הראשון אומר נציג האוצר כי "מדובר במונופול הכי חזק בארץ [...] הוועדים צריכים לעבוד בשביל המדינה, לא המדינה בשביל הוועדים", וכן "מדובר במאבק הכי חזק שמבקש לשפר מונופול". דברים אלו אינם זוכים לערעור או להטלת ספק על ידי הכתבים או על ידי נציג העובדים.

שביתת הסגל הבכיר: שביתה עניינית

גם בשביתת הסגל הבכיר הציג האוצר תפיסה ניאו-ליברלית שמתבטאת בשיח של מונחים כלכליים. אך בניגוד לשביתת עובדי הנמלים, קבוצת השובתים במקרה זה אינה מתויגת כסחטנית או כאמוציונלית אלא כקבוצת עובדים שהתארגנותה, צעדי המאבק המקצועי שלה ותביעותיה הם רציונליים, אף שאי אפשר להיענות להם מסיבות ענייניות. למשל, בריאיון עם עודד שחר בערוץ הראשון אומר יובל רכלבסקי, הממונה על השכר באוצר, כי "ביחס לאוניברסיטאות יש פער גדול בין האוצר לנציגי המרצים; הבהרנו שמעבר למדיניות לא נוכל לשלם".

בניגוד לסיקור של שביתת עובדי הנמלים, נציגי האוצר ונציגי המרצים באוניברסיטאות מצולמים לעתים קרובות באותו חלל, כמו אולמי ישיבות או אולפני טלוויזיה. נציגי שני הצדדים שייכים לקבוצה חברתית-כלכלית אחת: אשכנזים מהמעמד הבינוני-גבוה, בעלי רקע חברתי ותרבותי דומה, החולקים נורמות התנהגות וקודים משותפים של לשון ולבוש. במבט ראשון קשה להבחין מיהם השובתים ומיהם המעסיקים, וכך מפורקות הדיכטומיות שהתקשרות בחרה להדגיש במקרה של שביתת עובדי הנמלים.

לגיטימציה ודה-לגיטימציה

מסגור שמייצר לגיטימציה לעובדים פירושו ייצוג השביתה כמחלוקת עניינית ונקודתית וייצוג של עמדות העובדים וצדדיהם כמהלכים לגיטימיים, גם אם אין מסכימים להם. מסגור שמייצר דה-לגיטימציה לעובדים פירושו הזרה שלהם ותיאור תביעותיהם ומאבקם כבלתי סבירים, חסרי הצדקה וקיצוניים.

שביתת עובדי הנמלים: דמוניזציה של השובתים

בהבניית הייצוגים של השביתה אפשר להבחין בהצגת העובדים כאשמים העיקריים להתרחשות השביתה ולנזקה. העובדה שסכסוך העבודה החל בגלל החלטה חד צדדית של הממשלה כמעט אינה מוזכרת.

הדמוניזציה של העובדים באה לידי ביטוי קודם כול בתיוגם כקבוצה. למשל, בריאיון ארוך עם שר האוצר נתניהו בערוץ השני מוצגים העובדים כמונופול וכחבורה כוחנית שמניחה "ידיים על הגרון", כופה את עמדותיה באמצעות שמירת "היד על השאלטר", מחזיקה את המדינה כבת ערובה ואחראית מרכזית לנזק שנגרם למשק ולציבור שאין לו קשר ישיר לסכסוך. בכמה מהכתבות שבהן מרואיינים עובדי נמל, שמותיהם הפרטיים אינם מופיעים בכתוביות, והם נותרים אנונימיים, נטולי מעמד ולא מקצועיים.

סיקור השביתה של עובדי הנמלים מבנה את סכסוך העבודה כאילו הנפגעים המרכזיים מהמחאה הם גורמים שאין להם קשר לסכסוך, כמו תעשיינים ועובדי מפעלים אחרים שעלולים, לטענת מעסיקיהם ושר האוצר, להיות מפוטרים בעקבות השביתה. עוד נאמר שהשביתה פוגעת לא רק בעובדים רבים אחרים, אלא גם בטובת המשק והציבור. כך למשל דיווחו הכתבים על נזקים של מאתיים מיליון שקל שנגרמו לתעשיינים, ועל כך שהעובדים מטעינים סחורה על אונייה אחת בלבד מתוך 12 אוניות שעוגנות בנמל. בכתבה אחרת הוצגו עובדי מתפרה בחיפה שעלולים להיות מפוטרים בעקבות הפסדים כספיים שנגרמו לבעלי המתפרה מהשביתה. בכתבה נוספת נצפים עובדי תעשייה מכמה מפעלים כשהם ומעסיקיהם מפגינים נגד השביתה ומתעמתים עם עובדי הנמל.

יתר על כן, העובדים מוצגים כאדישים לנזקי פעולותיהם וכעובדים כוחניים המבלים על חשבון הציבור. רושם זה בא לידי ביטוי באחת הכתבות ששודרו בערוץ השני, שבה רואים את העובדים עושים "על האש". בכתבה אחרת בערוץ הראשון מוצג יהושע פרץ, ממנהיגי העובדים בעבר בנמל אשדוד, בלא חולצה, כשהוא דג דגים. בכמה דיווחים בערוץ הראשון הוצגה שוב ושוב תמונה שבה נראה עובד בטל יושב על עמוד אבן ומביט אל הים. כמו כן, ניתנה כמה לטענות האוצר בדבר המשכורות המופקעות של העובדים, כדי להוכיח שהמצב הקיים מושחת ואינו יעיל.

שביתת הסגל הבכיר: יש כבוד

בניגוד לשביתת הנמלים, בסיקור שביתת הסגל הבכיר הדיווחים התקשורתיים אינם יוצרים דמוניזציה והזרה של המרצים השובתים ואינם מערערים על הלגיטימציה של תביעותיהם ומאבקים. האוצר מציין את אי ההסכמות עם הסגל הבכיר לדרישתם לתוספות שכר, אך נציגו אינם מאשימים את המרצים בהיותם מונופול, אלא מציגים טענה כללית שהמגזר הציבורי הוא מונופול.

אם כן, הטענות על מונופול וסחטנות שהופנו במישרין אל עובדי הנמל השובתים, מופנות במקרה זה באופן כוללני אל המגזר הציבורי, ולא כלפי מרצי הסגל הבכיר השובת כקולקטיב. למשל, בכמה כתבות בערוץ הראשון אומר הממונה על השכר במשרד האוצר, יובל רכלבסקי, כי "למגזר הציבורי יש כוח מונופוליסטי, קשה לפטר", וסילבן שלום, שר החוץ דאז, אומר בכתבה אחרת כי "אנחנו במצב חירום כלכלי ועלולים להידרדר לקטסטרופה אם כולם יגשימו את המאוויים שלהם לתוספות שכר ותקציב". יוסי קוצ'יק, הממונה לשעבר על השכר במשרד האוצר, מציין אף הוא באופן כללי כי "חייבים לשדר מצב חירום, אסור להיענות לתביעות השכר במגזר הציבורי". במקרה זה בולט גם ההבדל בנימוקי האוצר לסירובו להיענות לדרישות השובתים: בשביתת עובדי הנמלים טען נתניהו שאין להיענות לדרישותיהם כי הם "מחזיקים את הידיים על הגרון", ואילו בדיווחים על הסגל הבכיר אין ערעור על הלגיטימיות של תביעותיהם, אלא מצוין שאי אפשר להיענות להן בשל נסיבות אובייקטיביות של המשק הישראלי המצוי במצב חירום כלכלי.

בסיקור הטלוויזיוני של שתי השביתות מציינים הדיווחים שהנפגעים המרכזיים מהשביתה הם בעיקר גורמים שאין להם קשר לסכסוך, אך למרות הנזקים שנגרמו לציבור הסטודנטים מהשביתה – נזקים שזכו לסיקור תקשורתי נרחב – לא ערערו הכתבים, לא במישרין ולא בעקיפין, על זכות השביתה של המרצים.

הסיקור הטלוויזיוני של שביתת העובדים הארעיים: ממצאים ופרשנות

סיקור שביתת העובדים הארעיים בנמל התעופה בן גוריון מציע מבט נוסף על האופן שבו התקשורת מסקרת שביתות של קבוצות עובדים שונות, במקרה זה קבוצת עובדים חלשה במיוחד המוגדרת עובדים ארעיים. בניתוח שביתה זו בטלוויזיה נכללו עשרה פריטים: ארבעה פריטים מהערוץ הראשון, חמישה מהערוץ השני ופריט אחד מערוץ עשר.

ניתוח כמותי

מספר הכתבות שהוקדשו לסיקור שביתת העובדים הארעיים נמוך ממספר הכתבות שסיקרו את שביתת עובדי הנמלים ואת שביתת הסגל הבכיר באוניברסיטאות, בין היתר משום שהיא נמשכה ימים אחדים בלבד.

מניתוח הסיקור של הערוץ הראשון עולה שעמדת הממשלה, שאותה ייצג שר התיירות יצחק הרצוג, זכתה לייצוג בשתי כתבות; עמדת המעסיק, קרי רשות שדות התעופה, יוצגה בכתבה אחת; ועמדת העובדים זכתה לייצוג בכתבה אחת. בארבע כתבות מיוצגת עמדתם של נפגעי השביתה – ציבור הנוסעים – בראיונות ובצילומים. בערוץ השני יוצגה הנהלת רשות שדות התעופה בשלוש כתבות, נציגי העובדים זכו לייצוג בארבע כתבות, וציבור הנוסעים יוצג בחמש כתבות. בכתבה ששודרה בערוץ עשר ניתן ביטוי מרכזי לציבור הנוסעים נפגעי השביתה.

ניתוח איכותי

קבוצת העובדים הארעיים דומה מבחינה חברתית לקבוצת עובדי הנמלים: רובם מזרחים, עובדי צווארון כחול, לא פרופסיונלים וחיים בעיקר בפריפריה (רמלה, לוד ואשדוד). ואכן, נמצא דמיון גם בסיקור הטלוויזיוני של שתי השביתות: ראשית, לשתי הקבוצות נעשתה דה-לגיטימציה לנוכח הנזקים שמסכה השביתה שלהן; שנית, בשתי השביתות העובדים מוצגים כפרטים שמתבטאים באמוציונליות אל מול מעסיק שהשיח שלו רציונלי ושמסוגל להסביר את היתרונות הכלכליים של מדיניותו.

ניתוח הסיקור הטלוויזיוני של שביתת העובדים הארעיים מלמד שלמרות הייצוג הכמעט שווה של הצדדים על המרקע, ציבור הנוסעים זוכה לייצוג הרב והאיכותי ביותר, והעיתונאים מאמצים את נקודת מבטו. למשל, בעת ריאיון שנערך בערוץ השני עם נציג ועד העובדים עמי וטורי, מגלה המראיין עודד בן עמי עוינות כלפי המרואיין וקורא לו "להפסיק את הסיוט". עוד עולה שנציגי ההנהלה משתמשים בשיח כלכלי רציונלי שכולל מושגים כמו התייעלות, תחרות עסקית ומגבלות המציאות, ובניגוד להם, העובדים מצולמים כשהם מתייפחים וטוענים שהפסקת השביתה פירושה גזר דין מוות עבורם. חריג בתגובתו הוא נציג העובדים ד"ר עמי וטורי, שהסביר בכתבה בערוץ הראשון את מקורות השביתה ואת הסיבות לפתיחתה בשיח ששזור במונחים מעמדיים, בהם "עובד ארעי בנתב"ג הוא עבד" או "גם לסבלים מרמלה ולוד מגיע חיים בכבוד, לא רק למי שגר בצפון תל אביב".

רוב הכתבות בסיקור הטלוויזיוני כוללות תמונות של אי סדר בנמל התעופה, מזוודות מפוזרות ועיכובי טיסות. מסגור זה של הסכסוך מנקודת מבטם של הצרכנים באמצעות ייצוגים חזותיים מרובים של כאוס והצגת הנזק הנגרם לצרכנים מחליש את הלגיטימיות שלו.

סיכום

מחקר זה בחן את סוגיית הזהות והמעמד בייצוגי שביתות בתקשורת הישראלית והתמקד בקבוצות שובתים בעלות מאפייני זהות ומעמד שונים, ובשביתות שבהן המדינה הייתה המעבידה ופעלה לקידום שינויים יסודיים במשק ובשוק העבודה. לשם כך בחנו את הסיקור התקשורתי ואת אופני המסגור של שביתת הסגל הבכיר באוניברסיטאות (2001), שביתת עובדי הנמלים (2004) ושביתת העובדים הארעיים בנמל התעופה בן גוריון (2006).

ביקשנו לבחון כיצד ממדים חברתיים, אתניים וכלכליים של השביתות מיוצגים באמצעי התקשורת, כדי לעמוד על התייחסותם של העיתונות הכתובה וערוצי הטלוויזיה למאפייני זהות ומעמד. בדקנו כיצד פועלים מנגנוני ההבניה התקשורתית – מסגור, שימוש בסטריאוטיפים והכחדה סמלית – בסיקור שלוש השביתות. ממצאי המחקר מחזקים את התפיסה שהבניית המציאות בתקשורת היא מאבק בלתי פוסק על משמעויות סימבוליות (Hall, 1977). כמו במחקרים אחרים, גם במחקר זה נמצא שייצוג מחאה של עובדים שובתים הוא בדרך כלל שלילי (Kendall, 2005; Puette, 1992). כמו כן, נמצא שקבוצות של עובדים בעלות מאפיינים אתגר-מעמדיים שונים זוכות לייצוג מובחן בסיקור התקשורתי.

המחקר מצטרף אפוא למחקרים רבים אחרים שנדרשו למתאם בין מעמד לאתניות בישראל. אמנם החלוקה המעמדית בין קבוצות העובדים במחקר נובעת גם מפערי יוקרה,

הקשורה במקרה זה בהשכלה, אך אין להתעלם מהמרכיב האתני כמסמן מבחין בין הקבוצות, מתוך הישענות על ייצוגים חזותיים שהם חלק מתבניות חשיבה קולקטיביות המייצרות הבחנות תרבותיות בין הקבוצות. לטענתנו, פעולות המסגור של קבוצות השובתים מייצרות גם עולמות תוכן בעלי משמעויות שונות של הסיטואציות החברתיות המסוקרות.¹³

ניתוח הממצאים האיכותיים והכמותיים מאשש במידה רבה את ההשערה בדבר מובחנות תקשורתית, שלפיה הסגל הבכיר באוניברסיטאות סוקר לחיוב בהשוואה לסיקור השלילי של עובדי הנמלים והעובדים הארעיים. מובחנות זו באה לידי ביטוי במסגור, בתבניות חזרות של מיון וארגון המידע ובהבניה של ייצוגי מעמד וזהות אתנית של כל אחד מהקהלים השובתים. ממצאינו מחזקים את הטענה שהוצגה במבוא התיאורטי שהדיווחים התקשורתיים מייצרים מסגור שנותן עדיפות לייצוג נזקי השביתה למשק ולצרכנים, ואילו הדרישות והמצוקות של השובתים מוצגות במקרים רבים כבעלות חשיבות משנית. אמצעי התקשורת בחרו בדרך כלל למסגר את השביתה מנקודת המבט של המעסיק, המדינה, ולהדגיש את הנזקים שנגרמו לציבור. מסקנה זו בולטת בעיקר בסיקור שביתה עובדי הנמלים ושביתה העובדים הארעיים. מצאנו שהכיסוי התקשורתי, בעיקר בעיתון הארץ, נוטה להזדהות עם המדינה ועם התעשיינים, ולא עם השובתים, שלעתים קרובות הוצגו באור שלילי למדי.

הבניית הייצוגים של עובדי הנמלים והסגל הבכיר באוניברסיטאות יצרה ברוב המקרים תבנית בינארית של אפיונים סטריאוטיפיים לשתי הקבוצות: רציונליות, פרופסיונליות ושיח אוניברסלי לגיטימי כמאפיינים של מרצי הסגל הבכיר, לעומת אמוציונליות ושיח אישי, רגשי, לא עקבי ונעדר לגיטימציה כמאפיינים של עובדי הנמלים ושל העובדים הארעיים. עם זאת, יש להסתייג ולהבהיר את המורכבות שבגללה התקשורת מעדיפה מראויינים לפי השתייכות חברתית. לדעתנו, התקשורת אינה מעדיפה אשכנזים על פני מזרחים כחלק מסדר יום גזעני ומכוון, וההבחנה נובעת מההלימה בין מעמד חברתי למוצא אתני בישראל. העדיפות התקשורתית שניתנה למרצים בעת שביתתם נובעת מההביטוס שלהם כחלק מהמעמד הבינוני-גבוה והוגם התרבותי שנרכש על ידי השכלה פורמלית, שבמקרה הנדון פירושה השגת דימוי חיובי ורתימת התקשורת לסדר היום שלהם.¹⁴ מערכת ההשכלה, יותר משהיא מחדשת ומלמדת, היא מחזקת ומאשררת לבני מעמד זה את ההביטוס ואת ההון התרבותי שלהם. ההון התרבותי של המרצים כולל בין היתר את ההבנה מהי מערכת הציפיות של התקשורת, מהם הקודים הלשוניים בה ומהם כללי המשחק שלפיהם היא פועלת. מאחר שמבחינה היסטורית וחברתית קבוצות מוצא נותבו ומנותבות למסלולים שונים בשוק

13 על תת ייצוג של מזרחים ומזרחיות באקדמיה ראו בלכמן (2008); על תת ייצוג בתחום המשפט ראו ביטון (2011); על הפערים בזכויות לתעודת בגרות בין מזרחים לאשכנזים בני דור שני ושלישי ראו דהן, מירוניצ'ב, דביר ושי (2002); על פערי שכר בין מזרחים לאשכנזים ראו סבירסקי, קונור-אטיאס ואבו-חלא (2010); על הבדלים חברתיים-כלכליים בין מזרחים לאשכנזים ראו כהן (1998); בד בבד, דהן (2006) מראה שחל שינוי במיקומם של המזרחים ביחס להתפלגות העוני בשל הצטרפותם של מהגרים חדשים מחבר העמים ומאתיופיה לחברה בישראל.

14 ראו פרייזר (Fraser, 1990); כמו כן, פייר בורדייה (Bourdieu, 1990, 1991; Bourdieu & Passeron, 1979) מראה בעבודותיו כיצד השכלה פורמלית שנרכשת בבית הספר ובאוניברסיטה משעתקת את כוחו של המעמד הבינוני והיא חלק ממערכת ההיבדלות המעמדית.

התעסוקה – כך שמזרחים מנותבים למעמד הנמוך והבינוני, ואשכנזים מאכלסים בעיקר את המעמד הבינוני והגבוה – אין פלא שאשכנזים מקבלים עדיפות על פני מזרחים ושהמוצא האתני מובלט על המסך לעתים קרובות בשל צבע עור ושמות משפחה שמסמנים את המרואיינים לפי אתניות.

ממצאי המחקר מאשרים את התפיסה שהאפיון המרכזי של אשכנזיות כיום הוא היותה קבוצה אתנית לא מסומנת בעלת מאפיינים אוניברסליים (ששון-לוי, 2008). תפיסה זו באה לידי ביטוי בנטייה להתייחס לעובדי הסגל הבכיר מתוך פרספקטיבה פרופסיונלית אגב ציון פרטים מקצועיים בלבד של הדוברים, כך שנוצרת הפרדה ברורה בין הספרה הפרטית, שנותרה מחוץ למסגור התקשורת, לספרה הציבורית. התקשורת אמנם אינה נדרשת במפורש למסמנים האתניים, אך הם מהדהדים ומסומנים מחדש באופן מנמיך בעיקר אצל שובתים ממוצא מזרחי. מסמנים אלו מוכלאים לכאורה לתוך השיח המעמדי, אך מייצרים ומאשררים מחדש את הדיכוטומיה הסטריאוטיפית בין מזרחים לאשכנזים (יונה ושנהב, 2005; לאטור, 2005; סבירסקי וברנשטיין, 1993; שנהב, 2003). עובדי הנמל צוטטו על פי רוב ללא התייחסות לתפקידם, ובמקרים המעטים שבהם הייתה התייחסות אינדיבידואלית, היא ערבבה את הספרה הציבורית עם האישית אגב הדגשת המרכיב האתני, למשל בכתבה שפורסמה בערוץ הראשון שבה מופיע הציטוט: "אני יורם סוויסה מאשדוד, אב לשלושה, לא מתבייש שאני מרוויח טוב". ממצאים אלו חיזקו את טענתה של ששון-לוי (2008) על השיח התקשורתי בישראל כשיח המדבר בשני קולות: האחד מטשטש דיון על הבדלים אתניים, ואילו השני, שאינו מפורש, מסמן את הלבן-אשכנזי כייצוג מועדף.

במקרים רבים התקשורת אימצה את הנחות היסוד הניאו-ליברליות שבבסיסן התפיסה שמה שמניע את הכלכלה הם בעלי ההון, תהליכי הפרטה, החלשת כוח העבודה המאורגנת, הורדת שכר במגזר הציבורי ויצירת שוק עבודה מפוצל שמגדיל את מספר העובדים הארעיים נטולי הזכויות על חשבון עובדים בעלי סל זכויות רחב.

אחת החובות המרכזיות המוטלות על כלי התקשורת במדינה דמוקרטית היא להציג מידע מלא ככל האפשר, שיעניק לאזרחים בסיס לגיבוש עמדה עצמאית. אך הממצאים העלו שתחנות הטלוויזיה והעיתונים שדיווחו על השביתות לא מילאו את חובתם. מהנתונים מתברר שהן הסיקור העיתונאי והן הסיקור הטלוויזיוני מנעו מהציבור מידע בסיסי על היבטים חשובים של השביתה. בפני הקוראים והצופים הוצגה תמונה חלקית בלבד של גורמי השביתה, ההיסטוריה שלה והמשמעות של סכסוך העבודה לצדדים המעורבים ולציבור הרחב. לבסוף, נציין שקיימת התייחסות מועטה מאוד במחקר בישראל לסיקור תקשורתי של שביתות, לעומת ריבוי מחקרים בנושא זה במדינות אחרות בעולם. בשעה שהשיח האקדמי חוקר היבטים רבים ומגוונים בתחום התקשורת, יש מקום לשאול מדוע חקר סיקור שביתות, תופעה כה מרכזית במערכת יחסי העבודה הישראלית, לוקה בחסר. אנו מקווים שמחקרים עתידיים יעסקו בהיבטים חשובים נוספים מלבד הממדים המעמדיים והאתניים של סיקור שביתות, דוגמת היבטים מגדריים ולאומיים, שאליהם לא נדרשנו במחקר זה.

מקורות

- אחדות, ל' (2004). סקירה שנתית 2002-2003. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי.
- אמסטרדםסקי, ש' (2008, 30 במרץ). החשב הכללי: יש הפרה בוטה של זכויות עובדי הקבלן. *Ynet*. אוחזר מתוך: www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3525202,00.html.
- אסנת, ד' (2009). פועלי נמל אשדוד: שוק עבודה ראשוני וציונות פריפריאלית. בתוך צ' צמרת, א' חלמיש ומ' גליצנשטיין (עורכים), עיירות הפיתוח (עמ' 175-195). ירושלים: יד יצחק בן-צבי.
- אורחי, י' גושן, ז' ולשם, ש' (2003). בעלות צולבת – שליטה ותחרות בשוק התקשורת הישראלי. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- ביטון, י' (2011, 23 במאי). מזרחים במשפט: ה"אין" כ"יש". הקשת הדמוקרטית המזרחית. אוחזר מתוך <http://hakeshethademocratit.blogspot.com/2011/05/blog-post.html>
- בליבר, א' (2004). האם קיימת "גזענות חדשה"? תיאוריה וביקורת, 24, 73-83.
- בלכמן, י' (2008). על ההרכב האתני של האוניברסיטאות. תיאוריה וביקורת, 33, 191-197.
- בר לב, י' (2007). ייצוג מיעוטים בשידור הציבורי. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
- גרמשי, א' (2004). על ההגמוניה: מבחר מתוך מחברות הכלא. תל אביב: רסלינג.
- דהאן, י' (2004, 21 בספטמבר). נבלים וגיבורים בתקשורת הישראלית. העוקץ. אוחזר מתוך <http://bit.ly/GSwBR8>
- דהאן, י' ויונה, י' (2005). המהפכה הניאו-ליברלית בחינוך. תיאוריה וביקורת, 27, 11-38.
- דהן, מ' (2006). מרדע יש יותר עניים בישראל. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- דהן, מ', מירוניצ'ב, נ', דביר, א' ושי, ש' (2002). האם הצטמצמו הפערים בחינוך? ירושלים: מכון ון ליר.
- ולספלד, ג' (2006). סיקור העוני בעיתונות הישראלית: אפריל 2005-מרץ 2006. ירושלים: יפעת – מחקרי מדיה מתקדמים והמכון הישראלי לדמוקרטיה.
- חסון, י' (2006). שלושה עשורים של הפרטה. תל אביב: מרכז אדוה.
- טורין, א' (טרם פורסם). "על גב הילדים" – סיקור שביתות המורים בעיתונות: ניתוח תקשורתי ומגדרי. בתוך א' הרצוג וצ' ולדן (עורכות), על גב המורות – כוח ומגדר בחינוך. ירושלים: כרמל.
- יונה, י' ושנהב, י' (2005). רב-תרבותיות מהי? על פוליטיקה של השונות בישראל. תל אביב: כבל.
- כהן, י' (1998). פערים סוציו-אקונומיים בין מזרחים לאשכנזים: 1975-1995. סוציולוגיה ישראלית, 1(א), 115-134.
- כהן, י', הברפלד, י', מונדלק, ג' וספורטא, י' (2004). שיעור העובדים המאורגנים בארגוני עובדים ושיעור הכיסוי של הסכמים קיבוציים: עבר, הווה ועתיד. עבודה, חברה ומשפט, 15-50.
- לאטור, ב' (2005). מעולם לא היינו מודרנים. תיאוריה וביקורת, 26, 43-74.
- לימור, י' (1997). "הנסיך הקטן" ו"האח הגדול", או: תעשיית התקשורת בעידן של תמורות. בתוך ד' כספי (עורך) תקשורת ודמוקרטיה בישראל (עמ' 29-46). ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.

- סבירסקי, ש' וברנשטיין, ד' (1993). מי עבד במה, עבור מי, ותמורת מה? הפיתוח הכלכלי של ישראל והתהוות חלוקת העבודה העדתית. בתוך א' רם (עורך), החברה הישראלית: היבטים ביקורתיים (עמ' 120-147). תל אביב: ברירות.
- סבירסקי, ש' וקונור-אטיאס, א' (2003א). שנים שחורות. תל אביב: מרכז אדוה.
- סבירסקי, ש' וקונור-אטיאס, א' (2003ב). תמונת מצב חברתית – 2003. תל אביב: מרכז אדוה.
- סבירסקי, ש', קונור-אטיאס, א' ואבו-חלא, ה' (2010). תמונת מצב חברתית – 2010. תל אביב: מרכז אדוה.
- פירסט, ע' ואברהם, א' (2004). ייצוג האוכלוסייה הערבית בתקשורת העברית: השוואה בין סיקור "יום האדמה" הראשון (1976) לבין סיקור "אינתיפאדת אל-אקצא" (2000). תל אביב: אוניברסיטת תל אביב ומרכז תמי שטייניץ למחקרי שלום.
- פירסט, ע' ואברהם, א' (2007). כיכר השוק הומה? על המגוון התרבותי בערוצי הטלוויזיה במסחריים בישראל ועל הדרכים לשיפורו. בתוך ד' כספי (עורך), תקשורת ופוליטיקה בישראל (עמ' 134-162). ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.
- פלג, א' (2005). ההפרטה כהצברה: גופים מופרטים במשפט הציבורי. תל אביב: רמות.
- קופ, י' (עורך) (2004). הקצאת משאבים לשירותים חברתיים. ירושלים: מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.
- שנהב, י' (2003). היהודים-הערבים: לאומיות, דת ואתניות. תל אביב: עם עובד.
- שנהב, י' ויונה, י' (2008). גזענות בישראל. ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.
- ששון-לוי, א' (2006). הלובן הבלתי נראה: השיח העכשווי על האשכנזיות. הרצאה שנישאה ביום עיון: אשכנזיות מהי? ירושלים, 19 ביוני.
- (2008). השיח והפרקטיקה של האשכנזיות. תיאוריה וביקורת, 33, 101-129.
- Bagdikian, B. (2004). *The media monopoly*. Boston: Beacon Press.
- Baker, E. (2007). *Media concentration and democracy: Why ownership matters*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1990). *Homo academicus*. Oxford: Polity Press.
- (1991). Artistic taste and cultural capital. In J. C. Alexander & S. Seidman (Eds.), *Culture and society: Contemporary debates* (pp. 205–215). Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. & Passeron, J. C. (1979). *The inheritors: French students and their relations to culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58.
- Erickson, C. & Mitchell, D. (1996). Information on strikes and union settlements: Patterns of coverage in a "Newspaper of Record". *Industrial and Labor Relations Review*, 49(3), 395–407.
- Fraser, N. (1990). Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy. In C. Calhoun (Ed.), *Habermas and the public sphere* (pp. 109–142). Cambridge, MA: MIT Press.

- Gitlin, T. (1980). *The whole world is watching*. Berkeley: University of California Press.
- Hall, S. (1977). *Culture, the media, and ideological effect*. In J. Curran, M. Gurevitch & J. Wollacott (Eds.), *Mass communication and society* (pp. 315–348). London: Edward Arnold.
- Herman, E. & Chomsky, N. (1988). *Manufacturing consent*. New York: Pantheon.
- Kendall, D. (2005). *Framing class: Media representation of wealth and poverty in America*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- Kumar, D. (2001). Mass media, class, and democracy: The struggle over newspaper representation of the UPS strike. *Critical Studies in Media Communication*, 18(3), 285–302.
- (2005). What's good for UPS is good for America. *Television & New Media*, 6(2), 131–152.
- Lemish, D. (2000). *The whore and the other: Israeli images of female immigrants from the Former USSR*. *Gender & Society*, 14(2), 333–349.
- LeVine, R. A. & Campbell, D. T. (1972). *Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes, and group behavior*. Oxford: John Wiley & Sons.
- Martin, C. (2003). *Frame!: Labor and the corporate media*. New York: Cornell University Press.
- McChesney, R. (1999). *Rich media poor democracy*. New York: The New Press.
- Miller, M. C. (2001, December 20). What's wrong with this picture? *The Nation*. Retrieved from www.thenation.com/article/whats-wrong-picture-0
- Parenti, M. (1986). *Inventing reality: The politics of the mass media*. New York: St. Martin's Press.
- Philo, G. (Ed.) (1995). Industry, economy, war and politics. In *Glasgow media group reader* (Vol. 2: Industry, economy, war and politics). London: Routledge.
- Puette, W. (1992). *Through jaundiced eyes: How the media view organized labor*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Schmidt, D. (1993). Public opinion and media coverage of labor unions. *Journal of Labor Research*, 14(2), 151–164.